

Suomi

Saarten ja vetten maa

Sulkavan Soutu on maailman suurin soutu tapahtuma. Matkaa Partalansaaren ympäri kertyy runsaat 60 kilometriä. Erityisen suosituksi on noussut porukkasoutu kirkkoveneillä, mutta myös yhden ja kahden hengen veneitä riittää.

Arvoisa lukija

Tämä esite kuvaa ihmisten elämää, elinkeinoja ja luontoa ilman kiinteää tieyhteyttä olevassa ja kiinteän tieyhteyden saaristossa sekä saaristomaisilla alueilla Suomessa.

Suomi on maailman vesistöisin maa ja Euroopan saaristoisimpia maita. Meillä on 76 000 yli puolen hehtaarin saarta, 56 000 yli hehtaarin järveä, 36 800 km yli viiden metrin levyistä jokiuomaa ja 336 000 km rantaviivaa. Vettä on kaikissa kunnissa, ja saaretonta kuntaakin voi olla vaikea löytää. Koko- tai osa-aikaisesti asuttuja saaria on noin 20 000. Jokaisella saarella, järvellä ja joella on paikkansa suomalaisten sydämessä. Kädessäsi oleva esite kuvaa tätä ainutlaatuista rikkauttamme.

Saaristoisuus ja vesistöisyys rikkovat Suomea aiheuttaen talouselämälle sekä valtiolle ja kunnille lisäkustannuksia, mutta ne ovat myös ainutlaatuinen vahvuus. Saaremmen, merialueemme, järvemme, jokemme ja rantaviivamme ovat myönteisiä aluekehitystekijöitä maailmassa, jossa eletään yhä enemmän elämysten tuotannosta. Elinkeinojen kirjo saaristokunnissa ja saaristo-osakunnissa on laaja, vaikka jatkuvat rakennemuutokset ovat vähentäneet työpaikkoja vuosien varrella.

Vapaa-ajan asumisen (noin kaksi miljoonaa mökkiläistä), veneilyn (700 000 venettä), virkistyskalastuksen (1,8 miljoonaa kalamiestä ja -naista), luontoharrastusten ja matkailun kautta saaristo- ja vesistöalueet koskettavat koko kansaa.

Saaristo- ja vesistöalueilla toimivat monet viranomaiset kuten puolustusvoimat, rajavartiolaitos, poliisi, alueelliset pelastuslaitokset, liikenneviranomaiset (yhteysalukset, luotsaus, väylät, satamat, kartoitus, talviliikenteen avustaminen, lautat, lossit ja tiet), ympäristöviranomaiset, luonnonvarakeskus ja kalatalousviranomaiset sekä museovirasto.

Suomen saaristopolitiikka tasaa vesistöjen rikkoman rakenteen aiheuttamia haittoja ja hyödyntää saaria ja vesistöisyyttä aluekehitystekijöinä. Tärkeä väline tässä työssä on saaristolaki. Luonnon monimuotoisuuden sekä kulttuuri- ja maisematekijöiden huomioiminen on olennainen osa saaristopolitiikkaa.

Suomen hallituksen tavoitteena on kehittää saaristo- ja vesistömatkailusta eurooppalainen vetovoimatekijä ja luoda vapaa-ajan asumisesta maaseudun kehitystä tukeva kivijalka. Tähän on erinomaiset edellytykset. Suomi tarjoaa omille kansalaisilleen sekä ulkomaalaisille vieraille turvallisen ympäristön kokea kesän lämpö, syksyn ruska, talven lumi ja jää sekä kevään valo laajoilla saaristo- ja vesistöalueilla.

Hyviä lukuhetkiä.

Saaristoasiain neuvottelukunta
Työ- ja elinkeinoministeriö

EEVELI PELTONEN / VASTAVALO

SAMPO KIVINIEMI / VASTAVALO

ESA OKSMAN / VASTAVALO

RISTO PUJANEN / VASTAVALO

Suomi on saarten ja vetten maa

Katsellaanpas ensin saaria. Kreikassa niitä on noin 1 400, Tanskassa noin 500. Nämä tunnetut saarivaltiot häviävät kirkkaasti Pohjois-Euroopan kolmelle "mannervaltiolle". Ruotsissa saaria on peräti 221 831, Suomessa 178 947 ja Norjassa 117 116 kappaletta. Maapallolla ei varmasti ole toista tämänkokoista aluetta, jossa olisi yli puoli miljoonaa saarta!

Sisävesien saaria Suomessa on 98 050, merialueiden saaria 80 897. Hieman yli satatuhatta saartamme on alle puolen hehtaarin kokoisia, tämän rajan ylittää noin 76 000 saarta. Ruotsin suurin saari, Gotlanti, on liki kaksi kertaa niin suuri kuin

Suomen suurin, Soisalo. Norjan suurin saari, Hin-nøya, sijoittuu näiden välimaastoon.

Myös koko- ja osa-aikaisesti asuttujen saarten lukumäärässä tunnetut saarivaltiot jäävät selvästi Suomen jälkeen. Vaikka monet saaret on yhdistetty silloilla mantereeseen, Suomessa on yhä 550 ympärivuotisesti asuttua saarta, joihin ei ole kiinteää tieyhteyttä. Kreikassa tällaisia saaria on runsaat kaksisataa, Tanskassa noin sata. Tieyhteyksin varustetuissa saarissa asuu yli 200 000 suomalaista - esimerkiksi lähes 50 000 helsinkiläistä. Osa-aikaisesti asuttuja ilman kiinteää tieyhteyttä olevia saaria on 19 600.

Merenkulkuneuvos Juha Nurminen omistama Boistön saaren entinen luotsiasema Loviisan Ruotsinpyhtäällä nousi otsikoihin kesällä 2014, kun siellä keskusteltiin Ukrainan kriisin ratkaisuvaihtoehdoista.

Saaret maakunnittain

	0,5 ha– 1 km ²	1– 10 km ²	Yli 10 km ²	Yhteensä
1. Varsinais-Suomi	9 687	145	21	9 853
2. Etelä-Savo	8 918	101	5	9 024
3. Lappi	8 594	60	3	8 657
4. Ahvenanmaa	8 014	77	14	8 105
5. Uusimaa	5 448	43	6	5 497
6. Pohjois-Savo	5 229	46	1	5 276
7. Pohjois-Karjala	4 386	42	5	4 433
8. Pohjanmaa	4 187	51	11	4 010
9. Keski-Suomi	3 971	37	2	4 010
10. Pirkanmaa	2 897	9		2 906
11. Pohjois-Pohjanmaa	2 570	12	1	2 583
12. Satakunta	2 493	12	1	2 506
13. Etelä-Karjala	2 151	29	4	2 184
14. Kainuu	1 933	14	1	1 948
15. Kymenlaakso	1 618	16		1 634
16. Päijät-Häme	1 318	14	1	1 333
17. Keski-Pohjanmaa	623	3		626
18. Kanta-Häme	512	1		513
19. Etelä-Pohjanmaa	480	1		481
Yhteensä	75 029	713	76	75 818

Suomi on myös maailman vesistörikkain maa. Sisävesien ala on 33 000 km² ja niiden osuus Suomen pinta-alasta on tasan kymmenesosa. Kanada häviää niukasti, siellä vastaava osuus on vajaat 9 %. Lisäksi Suomeen kuuluu 82 000 km² merialuetta.

HANNU HUTTU / KUVALITTERI

Potkukelkka on alkuperältään saaristolaiskeksintö. Se kehitettiin 1800-luvulla Ruotsissa jääkulkuneuvoksi. Sitä ovat käyttäneet kalastajat, hylkeenpyytäjät ja postinkantajat.

JUHA NURMINEN

Pyhtään Kaunissaaren kalastajayhteisö eli voimakkaimmin viime vuosisadan puolivälissä. Sähkö saatiin vuonna 1982, vesijohto 1989. Kyläkaupalla on kesäpäivinä vilkasta.

ANTERO AALTONEN

Merialueiden suurimmat saaret

Nro	Nimi	Kunta	Ala (km ²)
1.	Ahvenanmanner	Yht. 7 kuntaa	685
2.	Kemiö	Kemiönsaari, Salo	524
3.	Hailuoto	Hailuoto	195
4.	Raippaluoto	Mustasaari	160
5.	Aasla/Otava	Naantali	105
6.	Lemland	Lemland	92
7.	Eckerö	Eckerö	91
8.	Öja	Kokkola, Luoto	90
9.	Storlandet	Parainen	72
10.	Ålön	Parainen	70
11.	Kyrklandet	Parainen	64
12.	Kivimaa	Kustavi	57
13.	Pyhämaa	Uusikaupunki	53
14.	Vessölandet	Porvoo	52
15.	Kirjalansaari	Parainen	49
16.	Oxkungar-Tengmo-Kvimo	Vöyri	46
17.	Lilland	Parainen	38
18.	Stortervolandet	Parainen	37
19.	Luoto	Luoto	37
20.	Kaurissalo	Kustavi	36

Sisävesien suurimmat saaret

Nro	Nimi	Kunta	Ala (km ²)
1.	Soisalo	Heinävesi, Kuopio, Leppävirta, Varkaus	1 638
2.	Kerimäensaari	Enonkoski, Savonlinna	1 069
3.	Hurissalo	Mikkeli, Puumala	174
4.	Partalansaari	Puumala, Sulkava	170
5.	Viljakansaari	Puumala	115
6.	Manamansalo	Vaala	76
7.	Äitsaari	Ruokolahti	74
8.	Moinniemensaari	Savonlinna	53
9.	Oravisalo	Rääkkylä	49
10.	Kirkkosaari	Taipalsaari	47
11.	Väisälänsaari	Hirvensalmi, Mikkeli	35
12.	Virmaila	Padasjoki	35
13.	Kuivainen	Savitaipale	33
14.	Pyyliinsaari	Heinävesi	28
15.	Varpasalo	Rääkkylä	27
16.	Paalasmaa	Juuka	27
17.	Salosaari	Ruokolahti	26
18.	Judinsalo	Luhanka	25
19.	Lintusalo	Puumala	25
20.	Kyläniemi	Taipalsaari	23

Jokaiselle on yli 60 metriä rantaa

Suomen rannikko on rikkonainen ja saarten sokkelikon reunustama. Järvet ovat täynnä niemennokkia, lahtia ja saaria. Joet mutkittelevat. Niinpä maa ja vesi piirtävät välilleen rantaviivaa paljon enemmän kuin voisi olettaa.

Kaikkiaan Suomessa on rantaviivaa 336 000 km, kun jokien osalta on otettu huomioon yli viiden metrin levyiset uomat. Rantaviivamme ulottuisi siis liki kahdeksan ja puoli kierrosta maapallon ympäri.

Rannan tyyppi ja muoto ovat keskeisiä tekijöitä sekä ihmisen että luonnon kannalta. Koko rantaviiva-aineistoa ei ole tarkoin inventoitu, mutta meren rannikon osalta ainesjaottelu on tehty. Eniten on moreenirantaa, noin 43 %. Sitä on runsaimmin Pohjanlahden rannikolla ja saarilla. Kalliorantoja on lähes yhtä paljon, 42 %. Ne ovat painottuneet Saaristomerelle ja Suomenlahdelle. Siltti-, savi- ja pehmeikköarantoja on 10 %, sora- ja hiekkarantoja 5 %. Ihmisen luomaa rantaa on runsas prosentti eli noin 550 kilometriä. Tähän kuuluvat erilaiset pengerrykset sekä satama-, silta- ja patorakenteet.

Virkistyskäyttöarvon mukaisessa jaotellussa ykkösluokkaan kuuluu tasainen ja kantava ranta, jonka kaltevuus on alle 10 astetta. Lisäksi liikkumisen tulee olla esteetöntä, vesikasvillisuus on niukkaa ja vesi keskisyvä. Tällaisia rantoja on korkeintaan muutama prosentti koko rantaviivasta.

Vedenkorkeuden vaihtelu vaikuttaa myös rantojen käyttökelpoisuuteen. Vain vajaa kymmenesosa Suomen rantaviivasta on sellaista, jossa pitkällä aikavälillä mitattu vedenkorkeus vaihtelee alle metrin. Tämä kaikki on järven rantaa. Noin puolella kokonaisrantaviivasta vaihtelu on yli kaksi metriä – tähän kuuluvat muun muassa kaikki merenrannat. Yli viiden metrin vaihtelua on erityisesti Ounas- ja Tornionjoella sekä eräissä säännöstellyissä järvissä.

Toisaalta Suomen rannat ovat pääosin erinomaisen soveltuvia virkistyskäyttöön ja myös rakentamiseen verrattuna esim. Norjan ja Kreikan jyrkkiin kalliorantoihin. Ranskan, Britannian ja Irlannin rannoilla jo pelkkä vuorokautinen vuorovesivaihtelu voi olla yli viisi metriä. Vuorovesivyöhykkeen leveys voi siellä olla alavilla paikoilla useita kilometrejä.

EERO J. LAAMANEN / VASTAVALO

Hailuoto on merialueiden kolmanneksi suurin saari. Saaren asukasluku on viime vuosikymmeninä noussut, se on nyt tuhannen tuntumassa. Ulkokuntalaisia mökkiläisiä on lisäksi noin 2300.

”Ei vettä rantaa rakkaampaa.” Tämä todetaan myös Maamme-laulun ensimmäisessä säkeistössä.

Teno ja sen sivujoki Inarijoki ovat Suomen ja Norjan rajana 294 kilometrin matkalla. Lisäksi näillä valtiolla on maarajaa 442 km. Suomen ja Ruotsin raja, 555 km, on lähes kokonaan jokien muodostama.

Rantaviivan jakauma

	km	%
Meren rannikko yhteensä	46 198	14
– mannerranta	6 299	
– saaret	39 675	
– saarissa olevat järvet	96	
– saarten järvien saaret	128	
Järvet yhteensä	214 896	63
– mannerranta	171 506	
– saaret	39 443	
– saarissa olevat järvet	2 242	
– saarten järvien saaret	1 705	
Joet yhteensä *	76 000	23
– mannerranta	73 600	
– saaret	2 400	
Rantaviivaa yhteensä	336 000	100

* Tämä sisältää yli 5 metrin levyiset uomat.

JARI KOSTET

SEPPO ALATALO / VASTAVALO

Sinisen kullan kimallus

”Suomea sanotaan tuhanten järvein maaksi, mutta tämä luku ei tule vielä totta likellekään.”

Ihan oikeassa oli Sakari Topelius ”Maammekirjassa” vuonna 1875. Kului runsas vuosisata ennen kuin tarkka lukumäärä ensimmäisen kerran esitettiin: 187 888. Pienimmät mukaan lasketut lampareet olivat tosin vain viiden aarin kokoisia, yli hehtaarin yltyviä järviä ja lampia oli 56 012.

Aivan kaikessa Topelius ei ollut oikeassa. Lapin mies oli kertonut hänelle vuonna 1838 tarinan, jonka mukaan Inarinjärvi ei anna mitata syvyyttään. Tämän pohjalta Topelius kirjoitti runon, jossa alistuneesti todetaan: ”Niin syvä on kuin pitkäkin.” Inarinsaamelainen olisi tuon asian ilmaissut: ”Nuuvt kukke lii ko čienjal-uv.”

Inari kaikuluodattiin kesinä 1961–62. Suurimaksi syvyydeksi saatiin 95 metriä. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin tehty tarkistusmittaus pudotti pois vielä kolme metriä. Niinpä Inari jää Suomen järvien syvyytilastossa hopeatilalle, kulan vie Päijänne.

Euroopan mestari suurissa ja pienissä järvissä

Euroopan unionin alueella on 93 järveä, joiden ala on yli 100 km². Niistä 47 on Suomessa eli voittamme niukasti muun unionin. Harvassa ovat ne tilastot, joissa yksi jäsenvaltio on näin ylivoimainen.

Useimmat suuret järvemme ovat jääkauden luomia ja maankohoamisen muotoilemia. Päijänne ja eräät muut suurjärvet ovat syntyneet satojen miljoonien vuosien ikäisiin peruskallion ruhjeisiin. Lappajärvellä ja Paasivedellä on taivaallinen alkuperä – ne ovat meteoriitin synnyttämiä.

Lampien lukumäärässä Suomi kilpailee tasapäisesti Ruotsin kanssa; molemmissa maissa on yli satatuhatta alle hehtaarin lampea. Muu unioni voi vain ihmetellä pohjoisten jäsentensä ylivoimaa. Yli puolet Suomen lampiarmadasta sijaitsee Inarin ja Utsjoen kunnissa. Meillä on siis sekä Järvi-Suomi että Lampi-Suomi.

Veden laatu on hyvä tai erinomainen yli 80 prosentilla Suomen järviolasta. Monet matalat jär-

AARNO ISOMÄKI / VASTAVALO

vet ovat kuitenkin rehevöityneitä ja niiden tilaa on kohennettava. Maassamme onkin toteutettu viime vuosikymmeninä lähes tuhat järvien kunnostushanketta. Käytetyimpiä menetelmiä ovat olleet vesikasvien poisto, ravintoketjukurkennostus ja hapetus. Veden laatua on tietenkin parantanut myös ravinteiden poisto taajamien ja teollisuuden jätevesistä. Tähän on investoitu mittavasti.

Pälkänevesi mahtuu niukasti Suomen sadan suurimman järven joukkoon. Saaria on runsaasti ja niissä on useita suojeltuja luontokohteita. Rantamaisemissa on kulttuurihistoriallisesti arvokkaita viljelyalueita.

AARNO ISOMÄKI / VASTAVALO

Jäät lähtevät Töysän Hakojärvestä. Suomen järvien jäänlähtö on aikaistunut 1–2 viikkoa kolmen viime vuosikymmenen aikana, koska kevät ovat lämmenneet.

Vuonna 2000 tuli voimaan EU:n vesipolitiikan puitesäädös, jossa on tavoitteena pintavesien hyvä ekologinen tila vuoteen 2015 mennessä. Yhteistyö viranomaisten ja paikallisten asukkaiden välillä on Suomessa tiiviimpää kuin useimmissa muissa maissa. Rakkaus kotijärviin sekä julkisen rahoituksen niukkuus ovat aktivoineet ranta-asukkaita. Järville on perustettu suojeluyhdistyksiä ja talkootyötä on tehty ahkerasti.

Muotojen moninaisuutta

Suomen järvet poikkeavat myös ominaisuuksiltaan lähes kaikkien Euroopan maiden järvistä. Meillä ei esimerkiksi ole helppo sanoa, missä yksi järvi loppuu ja toinen alkaa. Erikoisin on Suur-Saimaa, jonka voi tulkita yhdeksi tai vaikkapa sadaksi järveksi. Yksi järvi se on siinä mielessä, että vedenpinta on Lappeenrannasta Joensuuhun ja Varkauteen lähes samalla korkeudella, vain Savonlinnan salmissa syntyy muutaman sentin ero. Jää-, lämpö- ja virtausolojen kannalta Suur-Saimaan lukuisat altaat voitaisiin kuitenkin tulkita erillisiksi järviksi.

Runoilija ja maantieteilijä Aaro Hellaakoski ehdottikin vuonna 1933 Suur-Saimaalle nimeä 'Satanen' tai 'Satajärvi', mutta nuo nimet eivät saaneet kannatusta. – Saimaan ohella monet muut

Järvi-Suomen altaikot muodostavat satakilometrisiä ketjuja. Niitä katkovat kuitenkin melko usein lyhyet joet tai kapeikot, joissa vedenpinta voi aleta useita metrejä. Näihin paikkoihin on rakennettu kanavia ja sulkua vesiliikennettä varten. Vuoksen, Kymijoen ja Kokemäenjoen vesistöissä on kaikkiaan lähes 40 sulkua ja vajaat 30 avokanavaa.

Suomen suurimmat järvet

Järvi	Maakunta	Pinta-ala (km ²)	Suurin syvyys (m)
Suur-Saimaa	Etelä-Karjala, Etelä-Savo, Pohjois-Karjala	4 380	86
Päijänne	Keski-Suomi, Päijät-Häme	1 100	95
Inari	Lappi	1 060	92
Pielinen	Pohjois-Karjala	960	60
Iso-Kalla	Pohjois-Savo	900	90
Oulujärvi	Kainuu	890	35
Keitele	Keski-Suomi	500	65
Lokka	Lappi	417	12
Längelmävesi	Pirkanmaa	410	73
Puulavesi	Etelä-Savo	325	60
Kitkajärvet	Lappi, Pohjois-Pohjanmaa	305	34
Juojärvi	Pohjois-Savo	297	67
Höytiäinen	Pohjois-Karjala	293	54
Kemijärvi	Lappi	288	40
Pielavesi-Nilakka	Pohjois-Savo	278	27
Näsijärvi	Pirkanmaa	265	63

ANTERO AALTONEN

Saimaan höyrylaivaregatta Puumalassa heinäkuussa 2013. Suomen Höyryruseuran rekisterissä on yli 80 höyryalusta, joista runsas kolmannes seilaa Saimaan vesillä.

TIMO VUORINEN / VASTAVALO

Etelä-Suomen järvet ovat jäässä keskimäärin noin viisi kuukautta, Lapin järvet 7–8 kuukautta. Kevättalven aurinko houkuttelee virkistäytymään jäille.

ANTERO AALTONEN

Vähintään satatuhatta suomalaista harrastaa avantouintia. Miehiä ja naisia on lähes yhtä paljon. Suomenmestaruuskilpailuja on järjestetty vuodesta 1989.

Laajin on Vuoksen vesistön väyläverkko, joka ulottuu pohjoisessa aina Nurmekseen ja Iisalmeen saakka. Tähän verkkoon kuuluu liki 600 kilometriä 4,2 metrin syväväylää, tuhatkunta kilometriä 2,4 metrin väylää sekä lisäksi useita satoja kilometrejä 1,8 ja 2,1 metrin väyliä. Koska Saimaan kanavan kautta on meriyhteys Viipurinlahdelle, tämä Euroopan unionin laajin järviväylästä on Itä-Suomen talouselämälle tärkeä. Myös Kymi-joen vesistön kanavayhteyttä mereen on suunniteltu, samoin yhteyttä Kymi-joen ja Vuoksen vesistöjen välille.

Kun Suomen karttaa katsoo kiireisin silmin, Järvialueella sininen väri muodostaa laajan labyrintin, josta yksittäisiä järviä on vaikea hahmottaa. Pohjoisempaan katse kohdistuu ensin kahteen suurjärveen, Inariin ja Oulujärveen, sitten Länsi-Euroopan laajimpiin tekojärviin, Lokkaan ja Porttipahtaan. Myös Kuusamon suunnalla on paljon sinistä ja eteläistä Lappia halkoo keskisuurten järvien vyö. Lännessä erottuvat selvimmin Säskylän Pyhäjärvi ja Lappajärvi, etelässä Lohjanjärvi. Monet rannikkoalueiden pienehköt vesistöt ovat kuitenkin lähes järveettömiä.

Kun kansa valitsi Suomessa maakuntajärvet, suuruus ei yksin määrännyt järven suosiota. Esimerkiksi Uudellamaalla Tuusulanjärvi valittiin maakuntajärveksi todennäköisesti kulttuurihistoriallisten arvojen vuoksi.

ANTERO AALTONEN

Suomi on myös jokien maa

Suomen ympäristökeskus sai maamme virtavesien inventoinnin valmiiksi keväällä 2014. Meillä on kaikkiaan 72 500 kilometriä puroja ja jokia. Yli viiden metrin levyistä uomaa on tästä hieman yli puolet, 36 800 km.

Useimmat Suomen joet ovat järvien katkomia. Niinpä uusi uomarekisteri sisältää peräti 24 880 virtavesiosuutta ja 16 659 järviosuutta. Pisin yksittäinen täysin järvetön jokiosuus on vain 41 km, Temmesjoessa Pohjois-Pohjanmaalla.

Suomen pisimmät joet ovat kuitenkin usean sadan kilometrin mittaisia. Kemijoen pituus Kemihaaran latvoilta mereen on tasan 500 km, Iijoen 306 km ja Oulujoen 107 km. Haltin etelärinteeltä vesipisara kulkee latvapuroja ja neljää jokea (Poroen, Lätäseno, Muonionjoki, Tornionjoki) pitkin kaikkiaan 550 kilometriä ennen kuin se solahtaa Perämereen.

Luontotyyppiijaottelussa erotetaan savimaiden, havumetsävyöhykkeen ja tunturialueen jokia. Suuria savimaiden jokia ovat esimerkiksi Porvoonjoki, Vantaa, Aurajoki ja Loimijoki. Moni havumetsävyöhykkeen joki muuttuu alajuoksullaan savimaiden joeksi, kuten Kyrönjoki ja Lapuanjoki. Suuria tunturijokia on vain Käsivarren Lapissa.

Viidennes Suomen jokikilometreistä on veden laadun osalta erinomaisessa kunnossa. Hyväksi luokiteltua osuutta on 45 %, tyydyttävää 24 %, välttävää 10 % ja heikkoa runsas prosentti. Kahta

HYDROLOGINEN ARKISTO / SYKE

viimeksi mainittua luokkaa esiintyy etenkin rannikkoalueiden joissa.

Voimaa koskesta

Ensimmäiset myllyoikeudet oli myönnetty piispa Hemmingille Aurajoen Halistenkoskeen jo vuonna 1352. Vesisahoja oli alkanut syntyä 1500-luvun lopulla. Ensimmäinen rautatehdas kankivasaroinen oli rakennettu Karjaanjoen varrelle Mustioon vuonna 1616.

Suomessa oli 1800-luvun puolivälissä nelisentuhatta vesimyllyä ja vajaat kaksisataa vesisahaa. Suomen paperiteollisuuden isä Fredrik Idestam perusti ensimmäisen puuhiomon Tampereen Alakoskeen vuonna 1865. Tampereella syttyi myös Suomen ensimmäinen hehkulamppu vuonna 1882.

Suomen suurin vesivoimalaitos, Imatra, vihittiin 25. toukokuuta vuonna 1929. Samalla Imatrankoski kuivui ensimmäisen kerran, pohjakivet ovat jo näkyvissä. Nykyään koski kuohuu kesäiltoina matkailijoiden iloksi.

Kukkolankoski on Tornionjoen suurin ja kuuluisin koski. Siitä on lipottu siikaa ainakin 800 vuotta. Syksy on nahkaisen pyyntiaikaa.

ANTERO AALTONEN

Kumivene kosken kuohuissa Kuusamossa. Kymmenet matkailuyrittäjät tarjoavat koskenlaskupalveluita eri puolilla maata.

Suomen suurimpia jokia maakunnittain

Maakunta	Joki	Vesistön ala (km ²)	Keskivirtaama (m ³ /s)
Lappi	Kemijoki	50 910	538
	Tornionjoki	39 820	378
	Paatsjoki	14 570	146
	Tenojoki	13 780	165
Pohjois-Pohjanmaa	Oulujoki	22 920	254
	Iijoki	14 320	173
	Siikajoki	4 440	40
	Kiehimäjoki	8 700	102
Kainuu	Kiehimäjoki	8 700	102
Keski-Pohjanmaa	Perhonjoki	2 690	20
Etelä-Pohjanmaa	Kyrönjoki	4 900	45
	Lapuanjoki	4 110	32
Pohjois-Karjala	Pielisjoki	21 770	240
	Lieksanjoki	8 260	94
Etelä-Karjala	Vuoksi	61 560	554
Satakunta, Pirkanmaa	Kokemäenjoki	27 100	216
Varsinais-Suomi	Paimionjoki	1 090	9
Uusimaa	Karjaanjoki	2 010	18
	Porvoonjoki	1 260	13
Kymenlaakso	Kymijoki	37 230	304

HASSE HÄRKÖNEN

Kun Imatran voimalaitoksen ensimmäiset turbiinit vihittiin vuonna 1929, epäilijöitä riitti: ”Voiko Suomi koskaan tarvita tällaista määrää sähköä?” Teho oli 56 megawattia, nykyään Suomen sähkönkulutus on enimmillään lähes 15 000 MW. Imatrankin teho on alkuperäisestä yli kolminkertaistettu.

Suomen kosket tuottavat enää noin kuudenneksen maamme tarvitsemasta sähköstä. Tehokain sähköntuottaja on Kemijoki, sen voimalaitosten teho on liki 40 prosenttia maamme rakennetusta vesivoimasta. Vesivoimalla tuotettu sähkö on nopean säädettävyyden ansiosta hyvin arvokasta. Voimalaitosten yhteisöveroilla on myös huomattava taloudellinen merkitys sijaintikunnille etenkin Pohjois-Suomessa.

Tervaa ja puuta

Energiatalouden ohella joet ovat palvelleet suomalaista yhteiskuntaa monella tavalla. Vuosisatojen ajan niitä hyödynnettiin rannikkoa ja sisämaata yhdistävinä kulkuväylinä ja kuljetusreiteinä. Tärkeä sisämaan tuote oli yli kahden vuosisadan ajan terva, jota 1800-luvun puolivälin jälkeen vietiin Suomesta jopa 200 000 tynnyriä vuodessa. Viimeinen tervavene eli paltamo lipui Oulujokea alas vuonna 1927.

Laivaliikennettä on ollut muun muassa Kyrönjoella ja Lapuanjoella. Sitä on viime vuosina Kyrönjoella elvytetty, matkailijoille on ollut tarjolla muun muassa ”latomeristeilyjä”. Useimmissa Suomen joissa koskipaikkoja on kuitenkin ollut niin runsaasti, että matkustajaliikenne on jäänyt merkityksettömäksi.

Lähes kaikissa Suomen joissa on sitä vastoin uitettu puuta, etenkin tukkeja. Uitto oli melko yleistä jo 1700-luvulla, mutta se laajeni merkittävästi 1800-luvun puolivälin jälkeen höyrysahojen myötä. Uitto työllisti 1900-luvun alussa jopa 70 000 miestä, tosin vain 1–3 kuukaudeksi vuodessa. Vielä 1930-luvulla uitto oli ylivoimaisesti halvin tapa kuljettaa puutavaraa. Rautatiekuljetus oli noin neljä kertaa ja autokuljetus jopa kymmenen kertaa kalliimpaa.

Uittoa varten perattiin lukuisia koskia ja rakennettiin uittoranneja. Kaikkiaan uittoväyliä on ollut Suomessa noin 13 000 kilometriä. Monia koskia ja jokiosuuksia on viime vuosikymmeninä entistetty uiton jäljiltä. Viimeiset suuret jokiuittot päättyivät Kemijoella kesällä 1991.

Tervahauta palaa Seitsemisen kansallispuistossa. Tervaa on käytetty vuosisatojen ajan laivojen, veneiden ja rakennusten suojaukseen. Tervasta tuli 1770-luvulla Suomen tärkein viennituote noin vuosisadaksi. Kuutiometristä mäntypuuta saadaan tervaa noin 30 litraa.

Suomessa on kunnostettu 1970-luvulta lähtien jo noin 2000 koskea. Niihin on siirretty kiviä, kutupaikkoja on sorastettu ja kalojen vaellusesteitä poistettu. Virtavesien hoitoyhdistys kunnostaa talkoilla Hunsalanjoen Vääräkoskea Lopella.

Lohta ja virkistystä

Lohi oli keskeinen syy asutuksen syntyyn erityisesti Perämereen laskevien jokien varsilla. Punalihasen vaeltajan taloudellisen merkityksen huomasi jo varhain myös kruunu ja julisti pyynnin valtion yksinoikeudeksi. Käytännössä tämä merkitsi veron säätämistä kaikille lohta kalastaville.

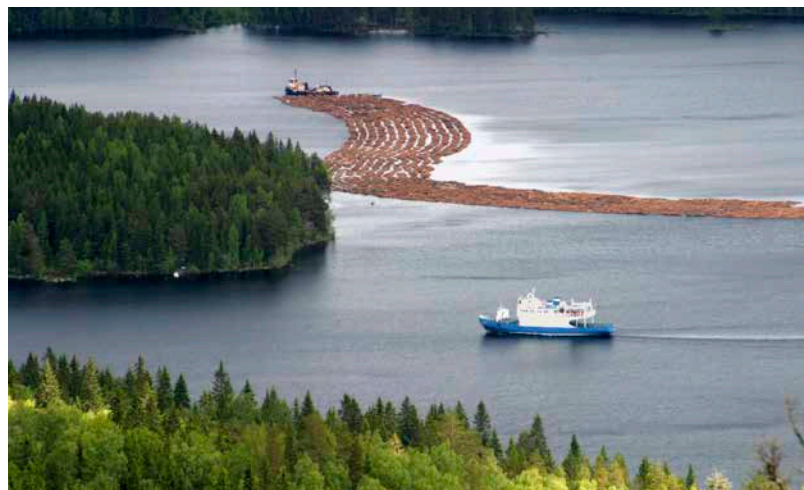
Toisen maailmansodan jälkeen syntyi vastakainasettelu Suomen energiatalouden ja jokikalastajien vuosisataisten nautintaoikeuksien välille. Kohteina olivat erityisesti Oulujoki ja Kemijoki.

Lohen nykyinen pyynti on tasapainon etsintää meri-, rannikko- ja jokipyynnin välillä. Tornionjoesta saadaan vuosittain 50-100 tonnia lohta, Tenolta yleensä hieman enemmän. Kalastusmatkailun taloudellinen merkitys näiden jokivarsien yrittäjille on huomattava.

Monien Suomen jokien osalta on käynnissä hankkeita vaelluskalan palauttamiseksi. Näihin jokiin kuuluvat muun muassa Kymijoki, Vantaa ja Aurajoki, Oulu-, Kemi- ja Iijoki sekä Pielisjoki-Koitajoki.

Kalastus ei suinkaan ole ainoa jokiemme virkistyskäytön muoto. Mittava uomaverkosto on ihanteellinen melonnan harrastajille. Valittavana on puhtaita jokireittejä, mutta vielä runsaammin jokien ja järvien yhdistelmiä. Joillakin reiteillä on vaativia koskia, toiset ovat aloittelijankin melotavissa.

Koskenlaskua kokeneen oppaan johdolla on tarjolla muun muassa Kuusamossa ja Lieksanjoella. Tukkilaiskisoja pidetään yhä muutamilla Itä- ja Pohjois-Suomen koskilla.

RAUNO PELKONEN / VASTAVALO

Uitolla on yhä tärkeä merkitys Vuoksen vesistöissä. Saimaan kanavan vuokra-ajan jatkaminen saattaa myös johtaa tavaraliikenteen uuteen kasvuun Itä-Suomen vesillä.

FIN KUNTA

Tukkilaiskisar ovat säilyttäneet suosionsa erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa. Tämä perinne alkoi Lieksanjoelta 1930-luvulla. Tyypillisiä kislalajeja ovat sauvonta, rullaus, tukkilaisvala ja koskenlasku.

Saaresta Suomi syntyi

Kun Suomi jääkauden jälkeen kohosi merestä, ensimmäinen maa-alue oli saari. Varmaa tietoa tuon Suomi-alkion sijainnista ei ole. Se saattoi olla Tiirismaan laki, joka nykyisin on Etelä-Suomen korkein kohta (222 m). Aikaa tuosta tapahtumasta on kulunut noin 12 000 vuotta.

Veden ohella ensimmäistä saarta rajasi ehkä myös mannerjään reuna, joka vetäytyi luodetta kohti. Vuosituhat ensimmäisen pilkahduksen jälkeen Suomi koostui jo sadoista saarista. Myös Manner-Suomi alkoi vähitellen syntyä nykyisen itärajan tuntumassa. Suomi ei enää ollut pelkkä Saari-Suomi.

Noin 10 200 vuotta sitten Baltian jääjärven pinta laski äkisti lähes kolmekymmentä metriä ja Yoldiameri syntyi. Monet saaret kasvoivat kokoa; Suomen suurin saari muodostui Etelä-Hämeeseen. Muutamavuosisata myöhemmin Ahvenanmaa alkoi pilkottaa aaltojen alta.

Noin 9 000 vuotta sitten mannerjään viimeiset rippeet sulivat Suomen alueelta. Itämeri oli taas järvenä, jonka suurin saari ulottui Jämsän tienoilta Suomenselälle. Se oli neljä kertaa laajempi kuin Sjellanti, nykyisen Itämeren suurin saari.

Noin 7 500 vuotta sitten Itämeri palautui mereksi. Nykyiseen sijaintiin verrattuna ran-

TOMI MUIKKONEN

nikko oli Perämerellä 50–100 km, Selkämerellä 30–60 km ja Suomenlahdella 20–40 km sisämaahan päin. Saaria ei tuolloin ollut kovin runsaasti, mutta merenpinnan alla niitä lymysi kymmenin tuhansin. Maankohoamisen jatkuessa niitä alkoi pulpahdella esiin yhä laajemmalla alueella. Vaikka rannikkoviivan siirtyminen liitti entisiä saaria mantereeseen, lounaaseen syntyi vähitellen Suomen saaristoista laajin – Saaristomeri. Sen alueella on nykyisin lähes 40 000 saarta. Kaikkiaan Suomen merialueilla on nyt 80 897 yli aarin kokoista saarta, joilla on rantaviivaa 39 803 km.

Ruoholaukkaa kasvaa monin paikoin Suomenlahden rantakallioilla.

Sisämaassa sitä esiintyy muistona ajasta, jolloin merenranta oli kaukana nykyisestä asemastaan.

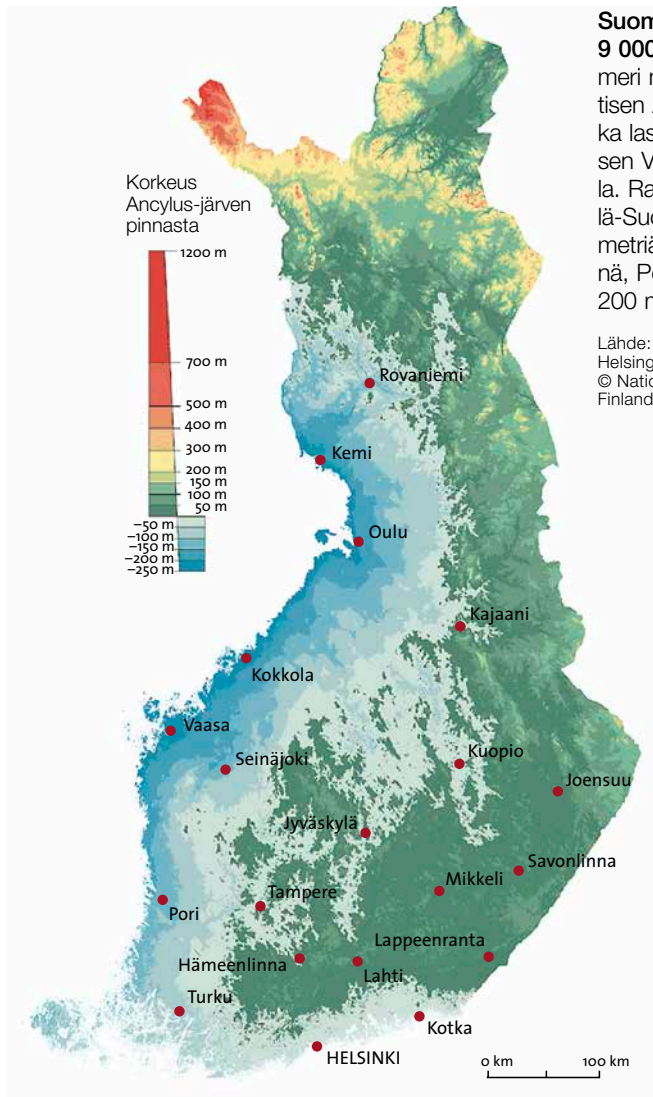
Merenkurkku kapeenee. Uutta maata paljastuu Pohjanlahden Suomen puoleisella rannikolla noin 300 hehtaaria vuodessa.

JARI KOSTET

Karikukko viihtyy ulkosaariston tiira- ja lokkiyhdyksissä. Sisäsaaristosta laji on nykyisin lähes kadonnut. Muutamia pareja pesii sisämaan suurimmissa järillä.

Suomen saaristo noin 9 000 vuotta sitten. Itämeri muodosti makeaveittisen Ancyclusjärven, jonka lasku-uoma oli nykyisen Vänernin länsipuolella. Rantaviiva sijaitsi Etelä-Suomessa noin 60 metriä nykyistä ylempänä, Perämerellä jopa yli 200 metrin korkeudella.

Lähde: Matti Tikkanen, Helsingin yliopisto © National Land Survey of Finland 192/Mar/98

Osa järviemme saarista on kotivettään vanhempia eli ne ovat olleet saaria jo ennen kuin järvi on kuroutunut irti merestä. Vuosituhansien aikana maankohoaminen on kallistanut järviä, jolloin saaria on syntynyt ja kuollut. Uusien lasku-uomien synty on kertaheitolla muuttanut monien suurjärvien kuten Saimaan ja Päijänteen kokoa ja saaristokarttaa merkittävästi. Jää ja aallot ovat hävittäneet pieniä saaria, järvien umpeenkasvun myötä myös niiden saaret ovat luonnollisesti kadonneet. Ihminen on kuivattanut tai laskeutunut monien järvien pintaa, jolloin saaria on nousut esiin tai liittynyt mantereeseen.

Sisävesiemme saarten lukumäärä on nykyään 98 050. Lähes tuhat saarta on saarisaaria eli ne sijaitsevat järvissä, jotka itse ovat saarissa. Tällaisia "saarijärviä" on Suomessa kaikkiaan parituhatta. Sisävesien saarten rantaviivan pituus on 43 496 km, josta jokisaarten osuus on noin 2400 km. Sisävedet siis päihittävät merialueet niukasti sekä saarten lukumäärässä että rantaviivan pituudessa. Samoin käy saarten kokonaispinta-alassa; sisävesien saarten ala on noin 7 200 km², meren saarten 5 800 km².

TIMO NEMINEN

Rakkolevä on taantunut Suomen rannikoilla. Sen suojissa elää monia eliölajeja, joille rakkolevä antaa sekä suojaa että ravintoa. Myös ihminen on käyttänyt rakkolevää ruokana, lisäksi lääkkeenä, lannoitteena ja väriaineena.

Saariston asukkaat

Ensimmäinen nykyisen Suomen kamaralle jääkauden jälkeen astunut ihminen tuli saareen. Tätä voidaan pitää varmana, samoin sitä, että tuorantautumispaikka on nyt kaukana sisämaassa. Miten tälle uskalikolle kävi?

Todennäköisesti hän totesi elinolot liian ankeiksi ja palasi pian lähtöseudulle. Ehkä hän oli aikonutkin olla vain Suomen saariston ensimmäinen kesäasukas; pyytää muutamia hylkeitä ja ihmetellä pohjoisen kesän valoisia öitä. Uusia uskalikkoja kuitenkin riitti ja ensimmäiset ympärivuotiset asuinpaikat rakennettiin, ehkä joskus noin 8 000 vuotta sitten. Matalassa majassa syntyi ensimmäinen paljasjalkainen suomalainen.

Maatalous viriää

Runsaat 4000 vuotta sitten suuntautui Suomen etelä- ja lounaisrannikoille ensimmäinen laajamittainen muuttoliike. Suippohamaraisia reikäkirveitä käyttänyt vasarakirveskansa saapui meren yli Viroota. Samalla käynnistyi elinkeinomurros; pyyntikulttuurin rinnalle nousivat maanviljely ja karjanhoito. Pohjoisen finnit ja etelän eestit olivat vilkkaassa kanssakäymisessä, mistä tänä päivänä todistaa kielten samankaltaisuus.

Saaristomeren alueelta Nauvosta on löydetty todisteita karjanhoidosta neljän vuosituhannen takaa. Ilmasto oli tuolloin jo selvästi viilentynyt atlanttisen lämpökauden huipusta, joka satoi noin runsas 5 000 vuotta sitten. Vaikka maatalouden merkitys oli kasvanut, meri oli tärkeä ravinnon lähde. Nykyistä suolaisemmissa vesissä oli turskaa ja muita kaloja runsaasti. Norppa, halli ja kirjohylje olivat pyyntikohteina, samoin monet vesilinnut, joista saatiin myös untuvia.

Pronssikaudella noin 1000 eKr Itämeri yhdisti jo voimakkaasti sen rannoilla ja saarilla asuvia. Merenkulku ja kauppa olivat tärkeitä elinkeinoja. Rautakaudella (500 eKr-1000 jKr) asutus levittäytyi ulommaksi, kun saarten pinta-alat kasvoivat maankohoamisen myötä. Monessa pienessäkin saarella laidunsivat lampaat.

Ruotsalainen uudisasutus voimistui 1100-luvulla Saaristomeren alueella. Toinen muuttolaalto Ruotsista 1200-luvun jälkipuoliskolla liittyi suurvallan laajenemispyrkimyksiin idän suunnalla. Tällöin Itä-Uudenmaan rannikko ja saaristo saivat vankan ja kattavan asutuksen, joka keskittyi karjanhoitoon, kalastukseen ja peltoviljelyyn.

Helsingissä on järjestetty silakkamarkkinat joka vuosi vuodesta 1743 lähtien.

Utö on Suomen eteläisin asuttu saari, joka nykyisin kuuluu Paraisien kaupunkiin. Vakituksia asukkaita on noin viisikymmentä, saarella on koulu ja kauppa.

Sotia ja kulkutauteja

Musta surma lopetti uudisasukkaiden virran Ruotsista 1300-luvun puolivälissä. Kahtena seuraavana vuosisatana saariston asukasluku kuitenkin kasvoi, mutta alkoi 1500-luvun loppupuolella laskea nopeasti. Syynä saattoi olla kalansaaliiden väheneminen, mutta myös sodat ja kulkutaudit, jotka sitten erityisesti 1700-luvun alkupuoliskolla löivät synkän leiman saariston elämään.

Pohjanlahden saaristo kohosi merestä myöhemmin kuin eteläisemmät saaristot, joten varhaisen asutuksen merkkejä on turha etsiä. Merenkurkun nykyisille saarille ensimmäiset pysyvät asukkaat tulivat ehkä tuhat vuotta sitten, Hailuotoon 1100-luvulla. Kalastus ja hylkeenpyynti olivat Pohjanlahden saarilla vieläkin merkittävämpiä elinkeinoja kuin eteläisissä saaristoissa.

Sisävesien saarilla on asutusta ollut vuosituhansien ajan, esimerkiksi Saimaan alueelta tunnetaan kiviakautisia asuinpaikkoja satamäärin. Tärkeitä pyyntikohteita olivat metsien hirvet ja peurat, lampien majavat sekä järvien kalat. Saimaalla norppa oli haluttu saalis. Ensimmäiset kasket lie nee poltettu vuoden 500 paikkeilla. Ensin viljeltiin ohraa, varhaisimmat rukiin merkit ovat vasta 1200-luvulta.

Saariston nousu ja lasku — ja uusi nousu

Lähes kaikkialla Suomen saaristoissa elämä voimistui ja vakiintui 1800-luvun kuluessa. Saaristomerren alueella asutus alkoi vuosisadan puolivälissä levittäytyä ulkosaarille. Muutamassa vuosikymmenessä asutettiin lähes kolmesataa saarta.

Talonpoikaispurjehduksen kultakausi 1800-luvulla rikastutti monia saaristoalueita, esimerkiksi Ahvenanmaata ja Tammiota. Saarilla rakennettiin ja varustettiin laivoja, jotka kulkivat Itämerellä ja Atlantilla. Höyrylaivat syrjäyttivät kuitenkin vähitellen purjealukset. Suomen ensimmäinen valomajakka oli rakennettu Utön saarelle vuonna 1753, toinen Porkkalaan vuonna 1800.

Saariston taloudellinen nousukausi ja väestönkasvu jatkuivat 1900-luvun alkuvuosikymmeniin saakka. Elämä oli vireää: monissa saarissa oli omat kirkot pappeineen, koulut opettajineen, paljon kauppiaita ja yhdistyksiä. Eestin kauppa kukoisti, sinne vietiin kalaa ja tuotiin maataloustarvikkeita. Pietariin kuljetettiin saaristosta kalaa ja esimerkiksi kiveä rakennustarvikkeiksi, Tukholma oli tärkeä vientikohde maan länsi- ja lounaisrannikolla.

ANTERO AALTONEN

Maailma oli kuitenkin muuttumassa. Teollistuva Manner-Suomi alkoi vetää saaristolaisia puoleensa. Muutos koski koko Suomen maaseutua. Maaliikenne alkoi syrjäyttää vesiliikennettä ja saaristosta tuli kehittyvistä tieyhteyksistä huolimatta syrjäseutua. Väkiluku alkoi vähetä. Ensin muutettiin Amerikkaan, sitten mantereelle Suomeen tai Ruotsiin.

Muuttoliike kiihtyi toisen maailmansodan jälkeen. Vielä sodan aikana lähes 100 000 ihmistä asui saarissa, joilla ei ollut mantereelle tie- tai lauttayhteyksiä. Vuonna 1970 vastaava määrä oli 30 000, nyt se on enää 10 000. Suuri osa muutoksesta selittyi siltojen rakentamisella. Saaristo ei toki ole hävinnyt minnekään, se jatkaa kiinteän tieyhteyden saaristona.

Väestökehitykseen on olemassa myös vastakkainen näkökulma: saaristossa ei ole koskaan asunut niin paljon ihmisiä kuin nyt. Osa-aikaisten asukkaiden määrä on kasvanut voimakkaasti. Kehittyvät tietoliikenneyhteydet ja etätyö mahdollistavat asumisen kasvun saarissa. Saaristo kokee uutta nousuaan. Myös tuhansia uusia saaria on asutettu osa-aikaisten saaristolaiden voimin.

JYRKI SAHINOLA / VASTAVALO

Lampaat ovat erinomaisia maisemanhoitajia saaristossa. Maamme lammastalous osoittaa elpymisen merkkejä monien vaikeiden vuosien jälkeen. Aikuisen lammas syö kasveja 7–10 kiloa päivässä.

JARI LAURIKKO / TURUN SANOMAT

Varhaisperunaa on istutettu Rymättylässä joinakin keväänä jo maaliskuun puolivälissä. Valtaosa Suomen varhaisperunasta tuotetaan Varsinais-Suomen saaristossa.

Perinteiset ja uudet elinkeinot rinnakkain

Saaristo elää tänäkin päivänä vireästi ja monipuolisesti. Tilastot kertovat, että elinkeinorakenne poikkeaa keskimäärin selvästi koko maan tilanteesta. Alkutuotannon osuus on selvästi valtakunnan keskiarvoa korkeampi, teollisten työpaikkojen määrä puolestaan sitä matalampi.

Palveluelinkeinot työllistävät jo lähes puolet saaristoisten kuntien asukkaista, mutta tämäkin on valtakunnan keskiarvoa alhaisempi osuus. Yksityisten palvelujen osuus on kasvanut, vaikka esimerkiksi kaupan keskittyminen on vähentänyt erikoiskauppojen määrää saaristokuntien kuntakeskuksissa ja kyläkauppojen määrää saaristossa.

Hallitus on nimennyt vuosien varrella useita saaristojärjestelmän kuntia erityistukitoimien kohteeksi. Rakennemuutosrahat, EU-ohjelmarahat ja saaristolaiset kuntien valtionosuuksissa ovat auttaneet paikkakuntia korvaavien työpaikkojen luomisessa edistämällä yritysten investointi-, tuotekehitys-, markkinointi-, ja työllistämishankkeita. EU:n osalta ovat saaristossa olleet merkittäviä etenkin Interreg-, Leader- ja kalataloustuet. EU-rahoitus jatkuu myös uudella ohjelmakaudella 2014-2020.

Maatalous

Maa- ja metsätalouden osuus saaristokuntien ja saaristo-osakuntien työpaikoista on noin 15 %, kun se valtakunnallisesti on vain vajaat viisi prosenttia. Saariston etuna on vahva mielikuva puhtaudesta ja aitoudesta, jota voidaan hyödyntää erikoistuotteiden markkinoinnissa. Lounais-Suo-

men saaristossa myös kasvukausi on muuta maata pitempi.

Maatilojen määrä on voimakkaasti vähentynyt kaikilla saaristoalueilla. Viime vuosisadan puolivälissä oli lehmä tai kaksi lähes joka talossa, nyt suurillakin saarilla on enää harvoja maatiloja. Esimerkiksi Paraisten Iniössä niitä oli vuonna 2014 kolme, joista yksikään ei ollut maitotila. Juuan Paalasmaalla oli yksi maitotila ja yksi lihakarjatala, kun 1950-luvulla maitoa tuottivat useat kymmenet tilat.

Osassa saaria maatalous on kuitenkin edelleen tärkeä elinkeino. Hailuodossa EU-tukea hakevia tiloja oli vuonna 2014 vielä 33, joista 5 lypsykarjatilaa. Velkuan Salavaisissa, joka on valtakunnallisesti arvokas maisemanhoitoalue, oli vuonna 2014 kahdella tilalla noin 200 maitoa tai lihaa tuottavaa nautaa.

Maatalous on yhä vahva elinkeino laajat peltoalueet omaavilla Kemiönsaarella ja Maalahdella. Saaristo-osakunta Närpiö tuottaa liki kaksi kolmannesta Suomen tomaateista ja yhden kolmannen kurkuista. Naantalain Rymättylän varhaisperunat ovat kesän odotetuimpia tuotteita – ja varma kesän merkki! Niiden kanssa tarjottava sillikin tuli kahden vuosikymmenen ajan laivoilla Rymättylän kautta. Näin ei ole enää asianlaita – Boyfoodin silliyritys lopetti 2014 toimintansa Rymättylässä, kun omistus oli siirtynyt Felix Abballe.

Vain suurimmilla saarilla on mahdollista luoda nykymaalouden mukaisia, suurehkoja tiloja, koska pellot ovat pieniä ja pirstoutuneita. Erikois-

viljely onkin saariston valtti. Pienemmillä saarilla ja ulkosaaristossa maatalous on vähentynyt, joskin esimerkiksi lammastaloutta on alettu harjoittaa pienessä mittakaavassa monilla meren saarilla.

Osa maan lähes tuhannesta turkistarhasta sijaitsee saaristojärjestelmän kunnissa, etenkin Pohjanmaalla. Turkistarhat ovat tärkeitä rehutilakan käyttäjiä.

Pohjanmaan ja Satakunnan rannikkoseuduilla on myös tyrnin viljelyä. Tämän marjan terveystuotokset ovat monipuoliset. Isot pohjoiset saaret, Hailuoto ja Manamansalo, toimittavat yhä suuren määrän jäkälää pääosin Saksaan.

Kalatalous

Rekisteröityjä ammattikalastajia oli vuonna 2013 saaristokunnissa ja saaristo-osakunnissa 1012, joista 140 sisävesillä. Heistä 355 sai vähintään 30 % tuloistaan kalataloudesta. Eniten tähän ryhmään kuuluvia kalastajia oli rannikolla Mustasaarella (25), Uudessakaupungissa (21) ja Maalahdessa (20). Sisävesillä ylivoimaisesti suurin kalastuspaikkakunta oli Savonlinna, jossa oli 22 ammattikalastajaa.

Ainakin puolessa saaristojärjestelmän kunnista on kalanviljelylaitoksia. Poikasia tuotetaan runsaasti myös sisävesillä, pääosa ruokakalasta kasvatetaan Ahvenanmaalla, Turun saaristossa ja muilla merialueilla. Suuria ruokakalan viljelylaitoksia on esimerkiksi Kustavissa, Taivassalossa ja Houtskarissa.

Luonnonvarakeskuksen (entinen RKTL) kalantutkimus- ja vesiviljelylaitoksia on muun muassa Enonkoskella ja Tervossa, joka on ollut muutoinkin kalanviljelyn uranuurtajia. Kalanviljely-yritysten määrä on vähentynyt, mutta niiden tuotanto on kasvanut. Kalanviljely elää norjalaisen kasvatetun lohien, tiukentuneiden ympäristövaatimusten ja kannattavuushaasteiden paineissa.

Eri puolilla maata järjestetyt kalamarkkinat antavat kalastajille ja alan yrittäjille mahdollisuuden pienimuotoiseen kalan jalostukseen ja suoramarkkinointiin. Noin 50 tapahtumassa käy miljoona kalan ja saariston ystävää. Suurimmat tapahtumat ovat rannikolla Helsingissä, Turussa, Raumalla, Vaasassa ja Kotkassa, sisämaan paikkakuntia ovat Tampere, Lahti, Kuopio ja Joensuu. Merkittäviä pienempiä tapahtumia ovat esimerkiksi Pyhtään saaristolaismarkkinat, Hailuodon siikamarkkinat ja Lieksan Vuonislahden muikumarkkinat.

Maakunnittain tarkastellen kalatalouden merkitys on suurin Varsinais-Suomessa. Saaristome-

ren alueelta kalastetaan noin 70 % koko maan silakkarysäsaaliista. Pohjoinen Saaristomeri on Suomen tärkeimpiä suomukalan pyyntialueita. Kalanjalostus, kalastus ja vesiviljely työllistävät Varsinais-Suomessa noin 500 henkilöä. Kalanjalostusta harjoittavia yrityksiä on maakunnassa noin viisikymmentä.

Vapaa-ajan kalastus on oleellinen osa saaristokulttuuria. Vuonna 2012 Suomessa oli 1,8 miljoonaa virkistyskalastajaa, saaliin arvo oli ammattikalastajien saamien keskihintojen mukaan 50 miljoonaa euroa. Kalastukseen liittyvien palvelujen kautta tämän harrastuksen taloudellinen merkitys kasvaa 4-6-kertaiseksi. Vapaa-ajan kalastus on oleellinen osa suomalaisuutta, mitä edesauttavat vesistöjen runsaus ja laajat kalastusoikeudet.

Silakka on saalismäärältään Suomen tärkein kala. Selkämerellä suurin osa silakasta pyydetään troolilla.

Marko Nikula veistää puuveneitä Liedon Littoisissa. Veneenrakennustaito on Suomessa korkealla tasolla. Alalla toimii monia yrityksiä, ja viennin osuus liikevaihdosta on yli kaksi kolmasosaa.

JUSSI LOPPERI / KYMEN SANOMAT

Teollisuus

Teollisuuden rakennemuutos on koetellut 2000-luvulla monia Suomen kuntia. Tämä koskee myös teollisuutta omaavia saaristoisia kuntia, esimerkiksi Kemiönsaari, Parainen, Raasepori, Kotka ja Savonlinna.

Kotka on pahimmin työttömyydestä kärsivä kunta Kaakkois-Suomessa. Syynä ovat muun muassa puunjalostusteollisuuden rakennemuutos ja Venäjän kaupan vaikeudet. Myös Raaseporin, Savonlinnan ja monien muiden saaristoisten kuntien talouksiin ovat elinkeinokehityksen haasteet vaikuttaneet suuresti.

Kemiönsaaren vanha teollisuuskeskus, Taalintehtaan, on viime vuosina menettänyt runsaasti työpaikkoja. Vuonna 2012 teräsyhtiö FNsteel lopetti suuren valssausosastonsa, vuonna 2014 Abloy Oy lähes puolitti 2014 Björkbodan tehtaan työntekijämäärän. Lakkautetun terästehtaan suuret rakennukset ovat nyt osittain muussa elinkeinoelämän käytössä.

Kalkkikiveä on louhittu Paraisilla ainakin 1600-luvulta lähtien. Nykyinen yhtiö, Nordkalk, tuottaa kalkkikivijauheita muun muassa rakennus-, lannoite- ja elintarviketeollisuudelle. Yhtiö on joutunut välillä turvautumaan lomautuksiin, mutta toiminta jatkuu 70 hehtaarin avolouhoksella.

Uudenkaupungin Työveneen telakka valmistaa aluksia kotimaisille ja ulkomaisille viranomaisille ja yrityksille. Vuonna 2014 laskettiin vesille muun muassa yhteysalus-öljyntorjunta-alus Kotkan-Pyhtään saaristoliikenteeseen.

TULIKIVI

Tulikivi Oyj jalostaa saaristo-osakunta Juuassa vuolukiveä kotimaan ja maailman markkinoille. Toinen alan yritys Juuassa on Nunnanlahden Uuni Oy. Kunnassa toimii myös Suomen Kivikeskus, joka kehittää kivialan osaamista ja järjestää näyttelyitä.

Nykyisin Saloon kuuluvan Särkisalon Förbyn kalkkikaivos lopetettiin 2010, koska kalkkikiven louhinta syvemältä olisi tullut kannattamattomaksi. Omya Group valmistaa kuitenkin Särkisalossa paperiteollisuuden, kosmetiikan ja keramiikkateollisuuden tarvitsemia tuotteita ja kairoksesta kaavallaan matkailukohdetta.

Monet sahalaikokset sijoituivat alun perin saarille hyvien vesiyhteyksien äärelle. Ne mahdollistivat sekä tukkipuun että valmiin sahatavaran joustavat kuljetukset. Sahoja oli aikanaan muun muassa Sulkavan saaristo-osassa Lohikoskella ja Lappeenrannan Lamposaarella. Kotkan Hallassa on ollut sellutehdas ja saha. Ruokolahden saaristo-osan kyljessä sijaitsevat Stora Enson suuret Kaukopään selluloosa- ja paperitehtaat.

Veneiden valmistus on luonnollisesti saaristoalueiden perinteisintä teollisuutta. Naantalissa Rymättylässä ja Ähtärissä tuotetaan vuosittain noin viisituhatta Terhi-venettä, joiden alihankintaa on myös Savonlinnassa. Bella-veneet Oy on Pohjoismaiden johtava lasikuitumoottoriveneiden valmistaja. Sen tuotantolaitokset ovat Kuopiossa ja Luodossa. Vuosikymmeniä vanha Botnia Marin tekee kymmentä eri kokoa olevia Targa-veneitä Maalahdella ja Uusikaarlepyyssä. Marsund-veneitä tehdään Porvoon Pellingin saarella. Monissa Pohjanlahden saaristoissa kunnissa tehdään veneitä, joista Swan-purjeveneet ovat maailmankuuluja. Kotkassa toimii Puuvenekeskus, Sulkavalla tehdään kirkkovenettä ja kilpasoutuveneitä.

Veneilyä palvelevia huolto-, korjaus- ja säilytysyrityksiä on kaikkialla rannikon ja Sisä-Suomen saaristoissa. Viaporin telakka ry:n hallinnoimalla Suomenlinnan kuivatelakalla korjataan ja talvisäilytetään perinnelaitoja ja -veneitä. Savonlinnan historiallisella telakka-alueella toimiva Laitaatsillan Marina korjaa ja huoltaa sisävesialuksia ja veneitä.

Kalastaja Lauri Rapalan 1930-luvulla Asikkalassa luoma yritys, nykyään Rapala VMC Oy, on maailman johtavia uistinten valmistajia. Se vie tuotteitaan 140 maahan. Mustasaaren Raippaluodossa valmistaa yli satavuotias Oy Lindeman Ab nykyään synteettisiä verkkoja kotimaan markkinoille ja vientiin.

Elintarviketeollisuutta edustavat useilla saaristoalueilla useat pienet ja keskisuuret yritykset. Uusikaupunki on kalanjalostuksen vahva keskus rannikolla, Sisä-Suomessa Kiteen Kesälahti on tunnettu kalatuotteistaan. Mustasaarella, Vaa-

lassa ja Sulkavalla on itsenäiset pienet juustolat, jotka valmistavat pääasiassa erikoisjuustoja. Marjoja jalostetaan useissa saaristoissa kunnissa.

Matkailijoiden suosimia viinitiloja on saaristossa muun muassa Paraisilla, Kuopion Vaajasalossa, Lohjansaarella ja Asikkalan Kalkkisissa. Saaristo-olutta tehdään ainakin Suomenlinnassa sekä Kemiönsaaren Rosalassa.

Paraisilla toimiva LM-Instruments on osa Planmeca-konsernia, joka on maailman johtavia hammaslääketieteellisten laitteiden valmistajia. Naantalissa Rymättylässä tekee Bistro-Tuote Oy keittiö- ja kylpyhuonekalusteita, Kuopion Soisalon saarella Tetrimäki Ky valmistaa Eliel Saarisen tyylihuonekaluja.

PEKKA HOIMANEN

Vaalan juustola valittiin Suomen vahvimaksi yritykseksi vuonna 2011. Se valmistaa leipäjuustoja kainuulaisen perinteen mukaisesti.

KUISAMON UISTIN

Nappako kala? Kuusamon uistin on merkittävä metallisten uistinten valmistaja.

KOISTINEN KANTELE

Rääkkylässä Koistinen Kanteleen monikansallinen väki valmistaa näitä perinnesoitimia yli puolivuosittaisella ammattitaidolla. Kantelemestari Otto Koistinen rakensi ensimmäisen kanteleensa Pielisen rannalla Ahvenisen luotsiniemessä vuonna 1957.

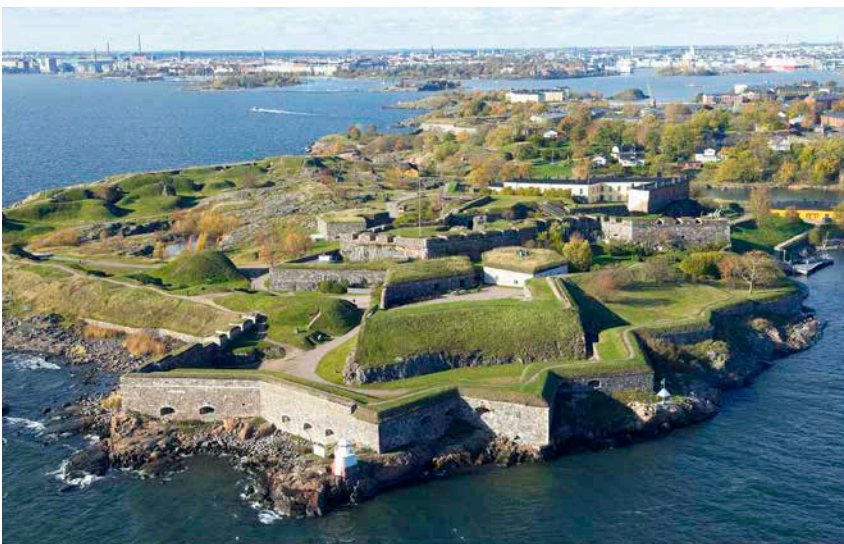
ANTERO AALTONEN

Sipoon Kaunissaareen on kesällä veneysteys Helsingin Vuosaaresta. Saari onkin Helsingin kaupungin ulkoilualue. Sinne liikennöi kesäisin myös Suomen ainoa ”kauppalaiva”.

PUOLUSTUSVOIMAT

Puolustusvoimien merivoimat valvoo Suomen aluevesiä, tukee muita viranomaisia ja osallistuu myös kansainväliseen kriisinhallintaan.

SUOMENLINNAN HOITOKUNTA

Suomenlinnassa on kuusi museota. Vain kesäkaudella ovat avoinna Ehrensvärd-museo, Sotamuseon Maneesi, sukellusvene Vesikko, Lelumuseo sekä Tullimuseo. Suomenlinnan keskuksessa toimiva linnituksen päämuseo on avoinna ympäri vuoden.

Palvelu yrityksii ja -laitoksia

Valtion toiminnot, kuten saaristoliikenne, turvallisuus- ja ympäristötoimi, ovat edelleen merkittäviä työllistäjiä saaristossa. Sama koskee luonnollisesti kuntien toimintoja. Etenkin valtion työpaikat ovat kuitenkin vähentyneet viime vuosikymmeninä voimakkaasti. Raskaimmin tämä on koeteltu ilman kiinteää tieyhteyttä olevaa saaristoa.

Puolustusvoimien koulutuslaitokset ovat saariston suurimpia oppilaitoksia. Merisotakoulu toimii Helsingissä Suomenlinnan saarella, maanpuolustuskorkeakoulu Santahaminan saarella. Käytännön sotilaskoulutusta annetaan eri puolilla saaristoa puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen toimipisteissä ja harjoitusalueilla.

Ammattiopisto Livian Kalatalous- ja ympäristöopisto antaa nimensä mukaista perus- ja jatkokoulutusta Paraissilla. Turun Yliopistolla on toimintoja Paraisten Seilin saarella. Suomenlinnan hoitokunnan ylläpitämät rakennukset ja alueet tarjoavat tilat monille kokouksille ja tapahtumille pääkaupungissa.

Åbo Akademin Säätiön pääosin rahoittama Korpoströmin saaristokeskus Paraisten ulkosaariston tuntumassa antaa tilat konferensseille ja tutkimukselle tarjoten myös majoitusta. John Nurminenin perheen omistama Boistön saaren entinen luotsiasema Loviisan Ruotsinpyhtäällä nousi otsikoihin kesällä 2014, kun siellä keskusteltiin Ukrainan kriisin ratkaisuvaihtoehdoista.

Asikkalassa sijaitseva Päijänne-talo sisältää Vapaa-ajan kalastuksen museon sekä näyttely-, kokous- ja toimistotiloja. Kassu Halosen taidetalo Vaalan Manamansalossa on tukikohta vuosittaisille saarikonserteille.

Helsingin Suomenlinnassa on kuusi museota, Seurasaarella maan laajin ulkomuseo. Korkeasaaren eläintarhassa asustaa 150 eläinlajia, Harakan saarella toimii luonto- ja taidetalo. Espoon kaupunki on viimeistelemässä näyttävää saaristolaismuseota Pentalan saarelle, jossa järjestetään vuosittaiset saaristopäivät.

Saaristolais-, kalastus- tai venemuseopaikkoja ovat mm. Pyhtään Kaunissaari, Haminan Tammio, Kustavin Vartsala, Pernajan Rönnäs, Houtskarinnäsby, Savonlinnan Riihisaari, Kerimäki, Maalahden Äminne, Mustasaaren Granösund, Kalajoki, Merikarvia, Luodon Bosund, Vöyrin Maksamaa, Kaskinen, Närpiön Märingsgrund ja Kokkolan Öja. Lieksassa toimii laaja Pielisen Museo, jossa uitolla on näyttävä osasto.

Suomen Merimuseo Kotkassa ja Turun Forum Marinum ovat merialan tunnetuimmat museot.

Monet muutkin museot kertovat edustavasti saariston, meren ja vesistöjen historiasta ja elinkeinoista. Myös Suomen kansallismuseo järjesti 2014 näyttelyn Venäjän tsaari Aleksanteri III:n lukuisista kesälomaretkistä Suomen saaristoon 1800-luvun loppupuolella. Osa-aikasaaristolaista Tove Janssonia juhlistettiin 2014 erikoisnäyttelyillä Ateenussa ja Porvoon Taidetehtaalla. Tove Janssonin mökki Porvoon Pellingin Klovharun-saarella on rajoitetusti avoinna yleisölle. Naantalin Muumimaailma on kansainvälisestikin merkittävä matkailukohde.

Poju Zabłudowiczin kuvataidekeskus taiteilija-residensseineen ja näyttelytiloineen Loviisan Sarvisalossa on tuonut Suomen saaristoon maailman huipputasoita taidetta ja paljon myönteistä julkisuutta. Zabłudowicz Collection kerää ja esittelee nykytaidetta Lontoossa, New Yorkissa ja kerran vuodessa avoimin ovin myös Sarvisalossa.

Yritysten, järjestöjen ja kuntien omistamien virkistys- ja edustusrakennusten käyttäjämäärät ovat saaristossa suuria. Isojen kaupunkien virkistysaaria ovat muun muassa Turun Ruissalo, Vepsä ja Maisaari, Tampereen Viikinsaari, Helsingin Pihlajasaari sekä Kaunissaari Sipoossa ja Espoon Iso Vasikkasaari.

Saaristoalueiden vaikuttavat kivi- ja puukirkot ovat kesäisin auki yleisölle ja käytettävissä hiljentymisiin ja myös esimerkiksi häihin. Tunnettuja ovat muun muassa Pyhämaan puinen uhrikirkko 1600-luvulta, Västanfjärdin ja Nötön kirkot 1700-luvulta sekä Haapasaaren, Jurmon, Kalajoen Kallankarin, Luhangan ja Kokkolan Tankarin kirkot 1800-luvulta. Sisä-Suomen hautausmaista vaikeimmia on Kouvolassa Vuohijärven keskellä sijaitseva Mäntysaari. Monilla seurakunnilla on leirikeskuksia saarilla käytössään.

Maan ainut luterilainen luostari sijaitsee Enonkosken saaristo-osassa Ihamaniemellä tarjoten tiloja hiljentymistä hakeville. Kristillisen Työväen Liiton omistama Savo-Karjalan virkistyskeskus Parikkalan Uukuniemellä tarjoaa kurssi-, kokous- ja majoitustiloja. Lärkkulla Skärgård järjestää erilaisia kursseja nuorille ja vanhemmille Paraisten Houtskarissa. Herännäisjohtaja Paavo Ruotsalaisen kotisaarella, Syvärin Aholansaarella Kuopion Nilsissä toimii körttiläisliikettä lähellä oleva leiri- ja lomakeskus.

Monissa saarissa on kunnostettuja nuorisoseurojen, kalastajayhdistysten, maamiessuurojen, työväen, metsästyssuurojen ja kyläyhdistyksen taloja. Niissä järjestetään monenlaisia tilaisuuksia. Tanssilavojakin on vielä käytössä.

Saaristokauppoja, kioskeja, kahviloita tai ravintoloita on toiminnassa etenkin mökkiläisten ja matkailijoiden ostovoiman tukemilla saarilla ja varsinkin kesäaikaan. Tällaisia ovat esimerkiksi Paraisten Utö, Nötö, Vänö, Iniö ja Norrskata, Naantalin Velkuanmaa ja Teersalo, Raaseporin Skäldö ja Bromarv, Inכון Barösund, Porvoon Pellinki ja Emäsalo, Loviisan Sarvisalo, Pyhtään Kaunissaari, Kotkan Haapasaari, Maalahden Bergö, Mustasaaren Raippaluoto, Enonkosken Ihamaniemi, Sulkavan Lohikoski ja Taipalsaaren Suuri Jänkäsalo.

Peruskoulujen ala-asteita ja joissakin tapauksissa myös yläasteita on saaristossa yhä, vaikka monia on lakkautettu. Koulusaaria olivat 2014 muun muassa Hailuoto, Raippaluoto, Bergö, Pyhämaa, Reposaaari, Velkua, Utö, Iniö, Houtskari, Korpoo, Nauvo, Rosala, Särkisalo, Suomenlinna, Santahamina ja Tiutinen. Sulkavan lossintakaisella saaristo-osalla Lohikoskella on myös koulu.

Hiittisen-Rosalan saariston aktiiviset ihmiset perustivat vuonna 2003 yksityisen Solglimten-palvelutalon. Kemiönsaaren kunta ostaa siltä palveluja, joten se tarjoaa vanhuksille elämisen mahdollisuuden omalla saarella. Salon Särkisalossa eivät asukkaat onnistuneet säilyttämään vastavaa Särkisalo-kotia kuntaliitoksen jälkeen.

Matkailukäyttöön siirtyneitä kohteita

Kohdetyyppi	Nimi	Kunta
Majakka	Bengtškär	Kemiönsaari
	Gustafsvärn	Hanko
	Isokari	Kustavi
	Jussarö	Raasepori
	Kylmäpihlaja	Rauma
	Marjaniemi	Hailuoto
	Märket	Hammarland
	Russarö	Hanko
	Sälgrund	Kaskinen
	Säppi	Luvia
	Söderskär	Sipoo
	Tankar	Kokkola
	Ulkokalla	Kalajoki
	Utö	Parainen
	Valassaaret	Mustasaari
Luotsiasema	Boistö	Loviisa
	Laupunen	Kustavi
	Ouraluoto	Merikarvia
	Rönnskär	Maalahti
	Sälgrund	Kaskinen
Merivartioasema	Fagerholm	Parainen
	Gåshällan	Mustasaari
	Mikkelsaaret	Vöyri
	Valassaaret	Mustasaari
Linnake	Isosaari	Helsinki
	Kirkonmaa	Kotka
	Kuusajaskari	Rauma
	Rankki	Kotka
	Sommarö	Mustasaari
	Örö	Kemiönsaari

Entisiä merenkulkulaitoksen ja puolustusvoimien kohteita, jotka on otettu tai ollaan ottamassa matkailu- ja virkistyskäyttöön.

ANTERO AALTONEN

Matkailu- ja virkistyspalvelut ovat avainasemassa saaristoalueiden tulevaisuuden kannalta. Pyhtään saaristomarkkinnoilla kävijöille on tarjolla monenlaisia kalaruokia.

Matkailukohteita

Palveluelinkeinot työllistävät siis jo lähes puolet saariston asukkaista. Matkailu- ja virkistyspalvelujen kehittäminen on saariston tulevaisuuden kannalta ydinkysymys. Vaikka haasteita riittää, myös vetovoimatekijöitä on runsaasti. Yrittäjien koulutus, markkinoinnin lisääminen sekä yhteistyö ja verkottuminen ovat keskeisellä sijalla. Eriytyisen tärkeää olisi matkailukauden pidentäminen – saaristolla on paljon tarjottavaa kaikkina vuodenaikoina.

Majoitus- ja ravitsemusyrietykset, niitä palveleva liike-elämä sekä ohjelmapalveluyrietykset ovat saaristo- ja vesistömatkailun selkäranka. Vilkas ja monimuotoinen vesiliikenne on luonut suoraan ja välillisesti yritystoimintaa saaristoon. Sisävesi- ja rannikkolaivoilla on vuodessa 4,5 miljoonaa matkustajaa.

Suomessa on noin 50 kylpylää. Kemiönsaaren Kasnäsin saaristokylpylä avattiin vuonna 2005. Kasnäsiissä on monia muitakin palveluita; siellä sijaitsee muun muassa Saaristomeren luontokeskus Sinisimpukka.

Useiden saaristoisten kuntien tärkeitä matkailukohteita ovat entiset majakat. Esimerkiksi Kemiönsaaren Bengtskär, ulkomeren äärellä, houkuttelee vuosittain peräti 15 000 kävijää. Käytöstä poistetut luotsiasemat, merivartioasemat ja linnakkeet ovat myös suosittuja. Puolustusvoimien entiset saaret Helsingin Vallisaari, Kuninkaan- saari ja Rysäkari voivat tulevaisuudessa kehittyä merkittäviksi kohteiksi. Helsingin Lonnan saarelle suunnitellaan hautausmaata. Suomenlinna ja Loviisan Svartholm edustavat vanhaa sotilaslinnakekulttuuria.

Kansallispuistoissa, virkistysalueilla ja suojelualueilla kävi vuonna 2013 noin 3,4 miljoonaa vierailijaa. Kyselytutkimuksen pohjalta arvioitiin yhden käynnin terveyshyödyksi keskimäärin 208 euroa. Metsähallituksen opastuskeskukset ovat kansallispuistojen tärkeitä pisteitä. Leirintäalueet ja leirikeskukset kuuluvat myös saariston matkailurakenteisiin.

Kylpylöitä on noin kolmanneksessa saaristojärjestelmän kunnista. Tunnetuimpia ovat Savonlinnan, Naantalien ja Haikon kylpylät, uusimpia tulokkaita esimerkiksi Kemiönsaaren Kasnäs ja Lieksan Koli.

Venäläiset, jotka ovat suurin ulkomainen matkailijaryhmä, ovat ostaneet jossain määrin matkailukohteita etenkin Itä-Suomen saaristoissa kunnissa. Tällaisia ovat muun muassa Pyhtään elämysurheilukeskus Sirius, Sulkavan lomakeskus Kukkapää ja Paraisten Mossalassa sijaitseva Saariston lomakeskus.

SAARISTOKYLPYLÄ KASNÄS

Tasavallan presidentti Sauli Niinistö ja rouva Jenni Haukio matkalla Savonlinnan oopperajuhlille heinäkuussa 2013.

TASAVALLAN PRESIDENTIN KANSIJA

HARRI NURMINEN

Jäänmurtajaristeily. Tä-mäkin on saaristokulttuuria, joka kiinnostaa etenkin ulkomaalaisia matkailijoita.

Mitä on saaristokulttuuri?

Nouseva matkailu nostaa aidon saaristokulttuurin kysyntää. Saaristo- ja vesistökuultuuri koostuvat historiasta, perinteestä, luonnosta ja ympäristöstä. Kulttuuri on kaikkia niitä asioita, joita saariston ihmiset tekevät ja arvostavat. Sitä ovat rakennukset, ruoka, vaatteet, kieli, ajatukset, uskomukset,... Saaristokulttuurin tarkka määrittelyminen on – onneksi – mahdotonta.

Monet maamme suosituimmista turistikohteista ovat saarissa. Ahvenanmaalla käy vuosittain peräti 1,6 miljoonaa matkailijaa. Suomenlinnan merilinnoitukseen, Unescon maailmanperintökohteeseen, tutustuu jopa 800 000 henkeä. Korkeasaaren eläintarhasaarella on noin puoli miljoonaa kävijää, Naantalin ”muumisaarilla” lähes 300 000.

Savonlinnan edustan piskuiselle luodolle 1400-luvulla rakennettu Olavinlinna houkuttelee run-

saat 150 000 kävijää vuodessa, heistä noin puolet oopperajuhlien aikaan. Oulujärven Manamansalossa, syrjässä matkailuvirroista, käy noin 60 000 henkeä.

Saaristoissa on monia rakennuksia ja rakenteita, joita on turha etsiä muualta Suomesta. Näitä ovat majakat, luotsipaikat, historialliset merimerkit, myös vedenalainen kulttuuriperintö. Merialueiden saarilla sotahistoria on vahvasti läsnä; vanhoja linnoituksia ja muita kohteita on runsaasti.

Saareen tulijan ensimmäiset mielikuvat muodostaa se kyläyhteisö, joka levittäytyy sataman ympärillä. Katseenvangitsijana voi olla kalliolla kohoava majakka, vanha tuulimylly tai punaisten rakennusten harmoninen kokonaisuus. Saariston elämäntapa ja toimeentulon niukkuus ovat olleet omiaan säilyttämään vanhaa asutusta ja pihapiirejä enemmän kuin muualla. Sisävesillä kylät ovat usein saaren sisäosissa, joten tulija ei koe asumisen ja elämisen tuntua yhtä voimakkaana kuin meren äärellä.

Sekä merialueilla että sisävesillä on runsaasti muinaisjäännöksiä; kivistä ladottuja jatulintarhoja, kalliomaalauksia, muinaisia asuin- ja satamapaikkoja. Saaristokulttuuria on laajasti kuvattu kirjallisuudessa, kuvaamataiteissa, teatterissa, musiikissa, lauluissa ja elokuvissa. Vesistöt olivat vahvasti esillä jo Kalevalassa, Sibelius käytti vesistöteemaa inspiraationsa lähteenä.

Sisävesistöalueilla saaristo- ja vesistökuultuuria edustavat muun muassa uittomuseot, tukkilaiskylät, vanhat kanava-alueet, kalasatamat ja kalamarkkinatapahtumat sekä venesatamat ja vanhat höyrylaivat. Merialueilla perinnepurjelaivojen rakentaminen ja kunnostaminen suurella talkootyöllä kertoo rakkaudesta vanhaan saaristokulttuuriin.

Elävää saaristo- ja vesistökuultuuria pitävät yllä vakituiset ja vapaa-ajan asukkaat, veneilijät, ammatti- ja vapaa-ajan kalastajat, matkailijat ja monet muut ihmiset. Vaikka perinne on vahva, on tärkeää luoda myös uutta kulttuuria, joka soveltuu osin rakentuu perinteen pohjalle. Tämä onkin toteutunut saaristo-alueiden monissa hienoissa kesäisissä kulttuurita-pahtumissa.

DALSBRUKS DRAGSPELSKLUBB

Baltic Jazz festivaali on jokavuotinen musiikin suur tapahtuma Kemiönsaarella. Dalsbruks Dragspelsklubb on ollut tilaisuuden kantavia voimia.

PETRI ASIKAINEN / GORILLA

**Etätööhön soveltu-
vissa ammateissa** toimi arvioiden mukaan lähes puoli miljoonaa suomalaista. Monissa saaristo- ja vesistökuunnissa on pyritty panostamaan etätöymahdollisuuksien parantamiseen kakkos-asunnoilla.

Saaristopolitiikkaa jo lähes 70 vuotta

Saaristopolitiikka on vanhin järjestelmällisen aluepolitiikan osa Suomessa. Maaliskuussa 1949 valtioneuvosto asetti komitean selvittämään saariston elinoloja ja tekemään kehittämissuhteita. Syynä olivat erityisesti kalastuselinkeinojen ongelmat. Saaristoalueiden väkiluku oli kääntynyt laskuun, vaikka väestönkasvu maaseudulla oli muutoin vielä voimakasta.

Saaristokomitea muuttui valtioneuvoston asetuksella Saaristoasiain neuvottelukunnaksi vuonna 1961. Sen esityksestä säädettiin vuonna 1981 laki saariston kehityksen edistämiseksi.

Lain mukaan saaristoon katsotaan kuuluviksi sellaiset merialueen ja sisävesistöjen saaret, joihin ei ole kiinteää tieyhteyttä, sekä muut saaret ja mantereiden alueet, jotka ovat muutoin olosuhteiltaan saaristoon verrattavissa. Valtion ja kuntien tulee turvata saariston kehitys ottamalla erityisolut huomioon tukitoimin eri politiikkalohkoilla. Näistä keskeisimmät ovat elinkeinojen kehittäminen, valtion työpaikkojen ylläpito, kunnallisten peruspalvelujen rahoitus sekä liikenneyhteyksien ja muun infrastruktuurin rakentaminen. Lisäksi lain

Jokavuotinen saaristoseminaari pidettiin vuonna 2014 Savonlinnassa. Seminaarin järjestää saaristoasiain neuvottelukunta yhteistyössä kuntien ja maakuntien kanssa.

mukaan saariston luontoa ja ympäristöä tulee suojella.

Suomessa oli vuoden 2014 alussa kahdeksan saaristokuntaa ja 38 saaristo-osakuntaa. Niitä koskeva asetus on voimassa vuoden 2015 loppuun.

Saaristokuntia ovat Enonkoski, Hailuoto, Kemiönsaari, Kustavi, Maalahti, Parainen, Puumala ja Sulkava.

Saaristo-osakuntia ovat Asikkala, Espoo, Helsinki, Hirvensalmi, Inkoo, Joutsa, Juuka, Jyväskylä, Kaarina, Kitee, Kivijärvi, Kotka, Kuhmoinen, Kuopio, Lieksa, Liperi, Loviisa, Luhanka, Luoto, Mikkeli, Mustasaari, Naantali, Närpiö, Parikkala, Porvoo, Pyhtää, Raasepori, Ruokolahti, Rääkkylä, Salo, Savonlinna, Sipoo, Taipalsaari, Taivassalo, Tervo, Uusikaupunki, Vaala ja Vöyri.

Saaristokunnista viisi sijaitsee meren rannikolla ja kolme Sisä-Suomessa, saaristo-osakunnat jakautuvat lukumääräisesti lähes tasan. Ennen kuntaliitosten aaltoa saaristokuntia oli 13, mutta erityisesti Lounais-Suomen pienten kuntien yhdistymiset vähensivät niiden määrää. Saaristo-osakuntiin kuuluu kuusitoista kaupunkia, joista Helsinki on suurin.

Jo Saaristokomitean loppuraportissa vuonna 1957 korostettiin alueellisesti laaja-alaisen rannikko- ja vesistöpolitiikan merkitystä. Tämä linja on säilynyt valtioneuvoston hyväksymissä saaristo-ohjelmissa ja saaristopoliittisissa periaatepäätöksissä 1990- ja 2000-luvuilla.

Saaristoasiain neuvottelukunta on valtioneuvoston asettama pysyvä lakisääteinen elin, joka toimii työ- ja elinkeinoministeriön alueiden kehittä-

misyksikön yhteydessä. Neuvottelukunta osallistuu saaristoalueiden kehittämiseen yhdessä kuntien, maakuntien, valtion viranomaisten ja muiden osapuolten kanssa.

Neuvottelukunnan työtä ohjaa saaristopolitiikan toimenpideohjelma. Vuosille 2012–2015 laaditussa ohjelmassa on viisi painopistealuetta:

- Kunta- ja aluepolitiikka
- Elinkeinot ja työllisyys
- Vakituinen ja vapaa-ajan asuminen
- Liikenne ja tietoliikenneyhteydet
- Ympäristö, luonto ja kulttuuri.

Saaristoasiain neuvottelukunta antaa määrärajojen valtioneuvoston hallinnon ja aluekehityksen ministerityöryhmälle selvityksen ohjelman toteutumisesta.

Tuloksia ja pettymyksiä

Saaristopolitiikka on tuottanut tuloksia. Yhteysaluksia, lauttoja, losseja, hydrokoptereita, yksityisteitä, maanteitä ja siltoja on saatu saaristoliikennettä hoitamaan. Saaristoyrityksillä on ollut mahdollisuus ympäröivää aluetta parempiin yritystukiin valtiolta ja EU:lta. Kunnallisten peruspalvelujen tuottamista on helpotettu kuntien valtionosuuksiin sisältyvien saaristolisien kautta.

Saariston sähköistys laajeni nopeasti 1950- ja 1960-luvuilla, samoin rakennettiin lankapuhelin-yhteydet valtion aktiivisella tuella. Hallitukset ovat sitoutuneet siihen, että tämän päivän nopeat tietoliikenneyhteydet turvataan myös saaristossa. Saaristoon on perustettu kansallispuistoja ja luonnonsuojelualueita, jotka ovat saaristoluonnon aar-

Saaristokunnat ja saaristo-osakunnat.

TOMMI MUURKONEN

Meripelastus kuuluu rajavartiolaitoksen ydintehtäviin. Merihätään joutuneita autetaan, kadonneita etsitään ja sairaankuljetuksia hoidetaan. Viranomaisten tukikohdat saarilla ovat monien sukupolvien ajan olleet ympärivuotisten asukkaiden ja lomalaisten turva.

JARI KOSTET

Lautta-alus Merisilta liikennöi mantereen ja Hailuodon väliä, jonka pituus on lähes kahdeksan kilometriä. Lautalle mahtuu yli 50 henkilöautoa.

reaittoja ja saaristomatkoille kannalta keskeisiä. Maanomistajille on maksettu asianmukaiset korvaukset.

Valtakunnalliset saariston kehittämissuunnitelmat ovat tähdänneet matkailun, kalatalouden, pienimuotoisen jalostuksen ja etätyön edistämiseen. Saaristokuntia on pyritty kehittämään vetovoimaisiksi pysyvän asumisen paikoiksi ja markkinoimaan niitä yhteiskampanjoin. Laajaa osa-aikaista asumista on edistetty selvitys- ja kehittämissuunnitelmissa, jotka ovat tähdänneet kaavoituksen ja joustavan poikkeamispolitiikan kehittämiseen, mökkien rakentamiseen ja korjaukseen sekä mökkiläisten ostovoiman ja osaamisen hyödyntämiseen.

Valtion työpaikat saaristossa pysyvät korkeina ja jopa kasvoivat 1950–1970-luvuilla. Sen jälkeen työpaikkojen määrä on vähentynyt. Tältä osin saaristolain pyrkimys ei ole toteutunut.

Merenkulkulaitos on lakkauttanut luotsiasemia, rajavartiolaitos merivartioasemia, puolustusvoimat rannikkotyöstön ja merivoimien yksiköitä. Keskeisenä syynä tähän on ollut teknologian kehitys. Lossien korvaaminen silloilla on vähentänyt liikenteen työpaikkoja saaristossa. Verohallinto, työhallinto, poliisi ja valtion paikallishallinto ovat myös vähentäneet henkilöstöään saaristokunnissa jo 1980-luvulta lähtien. Postin toiminta on siirtynyt valtiolta yritysten hoidettavaksi.

Kansainvälinen viitekehys

Suomen liittyminen Euroopan unioniin vuonna 1995 vaikutti myös saaristopolitiikkaan. Saaristolle tärkeät kalastus- ja maatalousasiat ja pitkälti myös aluepolitiikka muuttuivat Brysselistä johde- tuiksi. Aluepolitiikassa saaristoisuus ei ole ollut EU:n rakennerahastojen tavoiteohjelmien rahoituskriteerinä. Käytännössä saaristoalueet ovat kuitenkin usein saaneet paremman aseman kuin sosioekonomiset tunnusluvut olisivat välttämättä edellyttäneet. EU:n osarahoitus on ollut yleisesti ottaen melko hyvällä tasolla ja saaristolle tärkeä. Tämä on linjassa sen kanssa, että EU:n peruskirjassa on tunnustettu saariston erityiskysymysten olemassaolo ja huomioimisen tarve.

Saaristopolitiikalla on yhtymäkohtia myös EU:n rannikkoalueiden yhdenmennyä käyttöä ja hoitoa koskevan politiikan samoin kuin unionin meripolitiikan kanssa. Saaristoasiain neuvottelukunta pitää yllä yhteyttä eurooppalaisiin saaristoalueisiin muun muassa Euroopan merellisten alueiden liiton (*Conference Of Peripheral Maritime Regions*) puitteissa.

Maailman innokkain mökkikansa?

Kuinka lähellä vettä suomalaiset asuvat? Tämäkin on tutkittu. Keskimääräinen etäisyys kodista lähimpään järveen tai jokeen on 2,7 kilometriä. Pohjois-Savossa se on vain 1,2 km, Uudenmaan ja Pohjanmaan maakunnassa se on pisin, mutta kuitenkin vain 4 km.

Meren rantaan on suomalaisilla keskimäärin 58 kilometriä. Ahvenanmaalaisilla meri on 1,3 kilometrin päässä, uusmaalaisilla matkaa on vajaa 7 km ja varsinaissuomalaisilla 9 km. Nyt on Pohjois-Savo tilaston hännänhuippu – merelle on keskimäärin 209 km.

Tarpeeksi lähellä vettä emme kuitenkaan asu. Näin voisi ainakin päätellä siitä, että olemme hankkineet yli puoli miljoonaa loma-asuntoa – ja yli neljä viidesosaa niistä sijaitsee rannan tuntumassa. Mökkeilyyn käytetään vuosittain 7,5 miljardia euroa, siitä merkittävä osa saaristoisissa ja vesistöisissä kunnissa.

Mitkä ovat tämän mökkihulluuden syyt?

Runsas vuosisata mökkeilyn historiaa

Erä- ja kalamajoja on ollut esi-isillämme jo tuhansia vuosia sitten. Jos mökkeilyllä tarkoitetaan vapaa-ajan viettoa ja virkistystä, tämän ilmiön juuret eivät ulotu 1800-luvun loppua kauemmaksi. Varakkaat kaupunkilaiset alkoivat tuolloin rakentaa maaseudulle hienoja kesähuiloita. Niitä syntyi monien rannikkokaupunkien läheisyyteen sekä Terijoelle Karjalan kannakselle. Sisämaassa

huvilakulttuuria oli muun muassa Tuusulassa, Asikkalassa, Sysmässä ja Punkaharjulla.

Varhaisten huvilayhdyskuntien sijoittumiseen vaikutti myös höyrylaivareittien ja rautateiden läheisyys. Vaikka huvilalle olisi matkustettu junalla, vesi ei kuitenkaan saanut olla kaukana. Veteen liittyvät harrastukset olivat keskeinen osa jo näiden varakkaiden pioneerimökkiläisten elämää.

Itsenäisen Suomen kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä mökkeily ei enää ollut pelkästään yläluokan huvia. Loma-asuntoja syntyi peräti viisitoistatuhatta. Ne eivät olleet yhtä hulppeita ja koristeellisia kuin varhaisimmat villat. Rakennustyyli ei suuresti poikennut esikaupunkialueiden omakotitaloista. Eräät suuret yritykset rakennuttivat työntekijöilleenkin lomakyliä. Noilla vuosikymmenellä Suomeen levisi myös siirtolapuutarhakulttuuri, lähinnä Saksasta.

Koko kansan harrastus mökkeilystä alkoi kehittyä 1960-luvulla. Sadantuhannen mökin raja ylityi vuonna 1962. Autot lisääntyivät, tieverkko parani, kesäloma piteni ja palkkapussikin oli pikuisen entistä tukevampi. Mökkeily levisi kauemmas asutuskeskuksista ja rantapaikat tulivat yhä suosittummiksi. Lainsäädäntökään ei juuri rajoittanut rantojen tuntumaan rakentamista ennen vuotta 1969.

Mökköily voidaan nähdä vastapainona maaseudun rakennemuutokselle ja kiihtyvälle kau-

Mikä vetää nuoriakin suomalaisia mökeille?

Löytyisikö vastaus veden alta – vai kenties Internetistä?

PETRI JAUHAINEN / VASTAVALO

Valtaosa Suomen mökkisaunoista on puulämmitteisiä. Kaikkiaan Suomessa on noin 3,2 miljoonaa saunaa. Vanhan ajan savusaunatkin ovat yleistyneet – niitä arvioidaan olevan yli 30 000.

pungistumiselle. Vaikka leipä oli otettava kaupungista, lapsuuden maisemia ei haluttu unohtaa. Moni mökki rakennettiin entisen kotitilan maille tai tontti ostettiin edullisesti sukulaisilta. Koko pieneni entisestään, varustetaso oli vaatimaton. Sähkö vedettiin 1960-luvulla vain yhdelle mökille kymmenestä. Myös tehdasvalmisteiset loma-asunnot tulivat markkinoille.

PETRI JAUHAINEN / VASTAVALO

Sienestykseen osallistuu noin 40 % Suomen aikuisväestöstä, marjastukseen peräti 55 %. Naiset ovat molemmissa harrastuksissa innokkaampia kuin miehet, varttu-neempi väki innokkaampaa kuin nuoret.

Mökkikannan kasvuvauhti notkahti hieman 1970-luvulla, mutta kiihtyi sen jälkeen uudelleen. Erityisesti 1980-luvulla muunnettiin vanhoja rakennuksia runsaasti lomakäyttöön. Pientiloja ja siirtoväen torppia oli jäänyt paljon tyhjiksi ja niitä sai kohtuuhintaan. Nyt kelpasivat aiempaa paremmin myös vesistöistä etäällä olevat rakennukset.

Rakennusmääräysten tiukentuminen, niukka tarjonta sekä hintojen voimakas nousu ovat hillinneet mökkirakentamista tällä vuosituhanella. Uutena kehityspiirteenä on ollut kiivas rakentaminen matkailukeskusten yhteyteen. Erityisen selvästi tämä ilmenee Pohjois-Suomen hiihtokeskuksissa. Siellä myös loma-asuntojen varustelu ja keskikoko ylittävät muun maan tason. Monien omistajien mökkimatkat ovat pitkiä; Rukan mökkiläiset asuvat keskimäärin noin 400 kilometrin päässä, Leville matkaa on noin 600 km ja Saariselän loma-asunnoille lähes 800 km.

Satavuotisen kehityksen aikana myös kohteen nimi on vaihtunut useaan kertaan. Varakaiden lomarakennus oli 'huvila', viimeistään 1960-luvulla siitä tuli 'kesämökki' tai pelkkä 'mökki'. Nykyään ovat yleisimmin käytössä nimet 'vapaa-ajan asunto', 'loma-asunto' tai 'kakkos-asunto'.

Vetovoimatekijät

Mikä mökkeilyssä viehättää? Joka vuosi meillä on noin kaksi miljoonaa hieman toisistaan poikkeavaa mökkeilykokemusta. Tutkijat yrittävät kuitenkin löytää tästä viidakosta keskeisimmät tekijät, sen eniten tallotut polut.

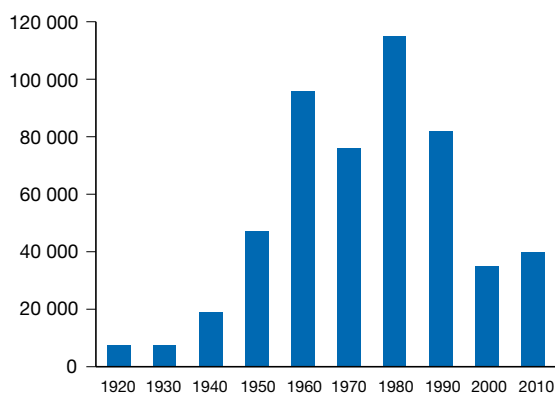
Vetovoimaisimpien mökkialueiden etsinnässä selkein tulos on, että vesi vetää puoleensa. Asutuskeskuksista kohtuullisella etäisyydellä sijaitsevien järvien rannat ovat jo monin paikoin täyteen rakennetut. Meren rannikosta noin kolmasosa on mökkirakentamisen takia sulkeutunut muulta käytöltä. Lähes kahdessakymmenessä tuhannessa vailla tieyhteyttä olevassa saarella on loma-asuntoja.

Edellä jo todettiin, että matkailukeskusten läheisyydestä on tullut tämän vuosituhanen puolella tärkeä vetovoimatekijä. Etenkin nuorempi polvi löytää sieltä hyvät mahdollisuudet virkistystä suosikkiharrastusten parissa. Sosiaalinen elämä on myös vireää.

Moni mökki sijaitsee selvästi erillään maaseudun ympärivuotisesta asutuksesta. Se on vain läpikulkupaikka, josta toki haetaan elintarvikkeita ja muita palveluita. Mökkiläisten osallis-

Monet mökit ovat siirtyneet sukupolvelta toiselle. Myös mökin ulkoasu ja ympäristö on voitu pitää lähes muuttumattomina vuosikymmenten ajan.

Loma-asuntojen rakentaminen Suomessa eri vuosikymmenillä. Kolme neljäsosaa nykyisestä loma-asuntokannasta on peräisin vuosien 1960 ja 2000 väliltä. Mukana myös arvio 2010-luvulle.

tuminen paikalliseen elämään on tosin lisääntymässä. Tämä on kehityskulku, jota monet kunnat ja kyläyhteisöt pyrkivät tukemaan.

Tutkija Kati Pitkäsen mukaan mökkimaisema on sulautunut osaksi käsityksiä suomalaisesta kansallismaisemasta ja symboleista. Näin ollen mökkimaisema edustaa ajatonta suomalaisuutta, ihannemaisemaa ja mennyttä kulta-aikaa. Voidaan ajatella, että mökkeily korostaa ja syventää suomalaisen luontosuhdetta. Puuhastelu mökillä kaikkein omalaatuisine käytäntöineen heijastaa

suomalaisuudelle tunnusomaisia piirteitä. Maailman hienoin maisema avautuu kesäiltana saunomisen jälkeen rantasaunan terassilta.

Pitkänen toteaa, että tämä ihannekuva näkyy suhtautumisessa ulkomaalaisten mökinomistukseen, joka on ollut Suomessa mahdollista vuodesta 2000 lähtien ilman erityislupaa. Ulkomaalaisomistus koetaan uhkana, koska se haastaa mökkeilyn suomalaisen elämäntavan ilmentymänä. Kotimainen media ja mökkiläiset ovat seuranneet jännittyneinä, miten hyvin ulkomaalaiset omaksuvat suomalaisen mökkielämän ja -maiseman kirjoittamattomat säännöt. Tulokkaiden omaa kulttuuriperintöä ja mökkeilytapoja ei ole koettu erityisen tervetulleina.

Mitä mökillä puuhataan?

Herrasväen huvilaelämään kuuluivat oleellisena osana erilaiset juhlat ja seurustelu naapureiden kanssa. Monilla oli puutarha, mutta vapaus ja huoleton lomailu olivat etusijalla. Itsenäisyyden ajalla nämä piirteet vähenivät ja keskiluokkaistuva mökkikansa saunoi, kalasti, ui ja marjasti. Auringonottoakin alkoi kiinnostaa 1920-luvulta lähtien, vaikka ruskettumista oli aiemmin pyritty välttämään.

HARRI INURMINEN

Rapu on monella mökillä syyskesän herkku. Täplärapu tuotiin Suomeen 1960-luvulla, koska rapurutto oli heikentänyt alkuperäistä jokirapukantaa. Tämä suursaksinen tulokas on paljolti syrjäyttänyt jokiravun pohjoisinta Suomea lukuun ottamatta.

ANTERO AALTONEN

Veden lämpötila voi Etelä-Suomessakin pysytellä lähes koko kesän 20 asteen alapuolella. Monella mökillä polskitaan lämmitetyssä kylpytynnyrissä.

Mökkikansa kaksinkertaistui 1960-luvulla. Vesien virkistyskäyttö ja muut luontoharrastukset jatkuivat, mutta myös sosiaaliset yhteydet paikallisväestöön lisääntyivät. Maataloista ostettiin maitoa, saatettiinpa osallistua heinätoihinkin. Toisaalta omaan puutarhaan ja kasvimaahan alettiin suhtautua kielteisemmin.

Nykyajan mökkeilyssä tutkijat erottavat hyöty- ja virkistysaktiviteetit. Edelliset korostavat mökielämää luovana itsensä toteuttamisena, joka välistä saattaa kehittyä myös uuvuttavaksi työleiriksi. Maastoa muokataan, kiviaitoja tehdään, joka kesälle on uusi rakennusprojekti.

Virkistyspuoleen sisältyy perinteisiä luontoaktiviteetteja kuten uinti, soutelu, melonta ja kävely.

Lehtien haravointi on tehokasta hyötyliikuntaa.

Ympäristö halutaan kokea esteettisesti, vaikka välillä koetellaan myös oman jaksamisen rajoja. Motorisoidut harrasteet ja välineurheilu kuuluvat myös monen mökkiläisen lomaviihtoon.

Suurten ikäluokkien mökkiläiset kaipaavat lapsuuden nostalgiaa, vaikka näkevät, että ympäröivä maaseutu on täysin erilainen kuin vuosikymmeniä sitten. Tutkija Kati Pitkänen toteaaakin, että mökkimaisema on omalla tavallaan muuttunut ”oikean maaseudun viimeiseksi linnakkeeksi”.

Kun perinteitä vaalitaan, voimistuvatko myös perinteiset sukupuoliroolit mökillä? Toteuttavatko miehet itseään mökin ympäristössä, naiset sisällä mökissä? Tästä on tutkijoiden mukaan nähtävissä ainakin viitteitä.

Vaikka mökkiympäristö on hyvin tuttu, pienten muutosten tarkkailu tuo kokemukseen aina jotakin uutta. Rutiinin katkaisevat erikoiset sääilmiöt tai kohtaaminen jonkin eläimen kanssa. Näistä riittää jaettavaa myös työpaikan kahvipöydässä maanantaiaamuna.

JORMA JÄNSEN / VASTAVALO

Vaikka monien mökkien varustetaso alkaa lähennellä ykkösasuntoa, yksinkertainen elämäntapa ja maaseutuperinteen vaaliminen on yhä monelle mökkiläiselle tärkeää.

Mökkeilyn ympäristövaikutukset

Jokainen mökki vaikuttaa lähiympäristönsä luonnonolosuhteisiin kuten vesistöön, rantaluontoon ja maisemaan. Osa vaikutuksista on tahallisia ja tavoiteltuja. Ranta halutaan ruopata ja hiekoittaa uimakelpoiseksi, kuusia kaadetaan pois, maastoa muokataan. Osa vaikutuksista on seurausta mökin jätevesistä – tarkimpien tutkijoiden mukaan jopa saunan savut ovat merkittävä ympäristöongelma.

Jokainen mökinomistaja haluaa luonnollisesti säilyttää lähiympäristönsä niin puhtaana kuin mahdollista. Lainsäätäjät on myös ojentanut auttavan kätensä, joka joidenkin mielestä kurottava välillä jopa liian pitkälle. Mökkien vesistökuormitus ei enää ole merkittävä – vesistöjen fosfori- ja typpipäästöistä mökkeilyn osuus on alle prosentin ja suunta on yhä alaspäin.

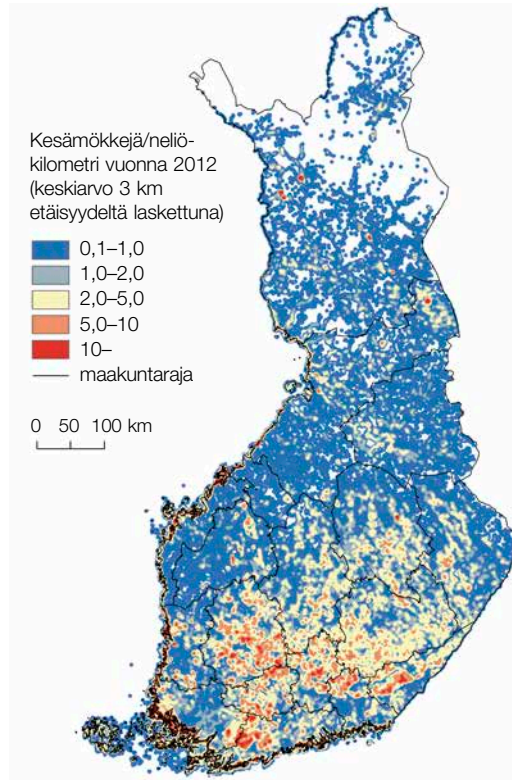
Henkilöauton käytöstä mökkiliikenteen osuus on Suomessa 7 %. Keskiwertomökkiläiseltä kuluu polttoaineeseen noin kaksi tuhatta euroa vuodessa. Auton lisäksi laskua kasvattavat veneet, mökin pienkoneet, elektroniikka ja maastokulkuneuvot.

Yhdeksällä mökillä kymmenestä on sähkö. Joillakin mökeillä on aurinkopaneeleja, maalämmön ja tuulienergian hyödyntäminen on vielä vähäistä. Lämmityskulut lisääntyvät talvikäytön myötä, vaikka mökkejä on tiivistetty tarmokkaasti.

Ekologisuuden ideaali on tavoitteena monella mökillä, mutta käytännön toimet saattavat tulla kalliiksi. Rantasaunan ”perinnespesu” turvekattolla, tiivissaumaperiaatteella, voi olla omistajansa ylpeys, joka takaa myös vierasvirran. Kattorakenteiden on toki silloin kestettävä tuplasti ankaran talven lumikuorma, koska turvekatto voi painaa 200 kiloa neliöltä.

Mökkeilystä on ympäristölle myös hyötyjä. Metsälinnut voivat runsastua, kolopesijät viihtyvät mökkitontin vanhoissa puissa. Monilla mökkiläisillä on lintupönttöjä. Mökkeily on monille suomalaisille myös suuri luontokoulu, jolla on positiivisia vaikutuksia asenteisiin ympäristönsuojelua ja yksinkertaista, luonnonmukaista elämäntapaa kohtaan. Sosiaalisen kestävän kehityksen näkökulmasta mökkeily on kaupunkien ja maaseudun vuorovaikutuksen keskeinen muoto, joka edistää maaseudun säilymistä elävänä ja monipuolisena.

Pitkänen, Kati. 2011. Mökkimaisema muutoksessa. Kulttuurimaantieteellinen näkökulma mökkeilyyn. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu, 107 s.

Loma-asuntojen sijainti Suomessa vuonna 2012.

Mökkimäärä on laskettu ensin 250 metrin ruudukkoon ja sen jälkeen määritetty mökkitiheys kolmen kilometrin etäisyydelle kunkin ruudun keskipisteestä. Meren rannikoita seurailee lähes yhtenäinen tiivis mökkiasutus Venäjän rajalta Perämeren pohjukkaan. Järvi-Suomen eteläosassa mökkejä on runsaasti, samoin läntisen Uudenmaan runsasjärvisellä seudulla. Pohjois-Suomen sisämaassa mökkitiheydet ovat hiihtokeskusten läheisyydessä.

SYKE, kesämökkitiedot VTJ/VRK 4/2013, maakuntaraja: Karttakeskus Oy, lupa L4659.

Maailman innokkain mökkikansa?

Onko mökkeily sittenkään niin suomalaisen piirre kuin helposti ajattelemme?

Jos koko ihmiskunnalla olisi loma-asuntoja samassa suhteessa kuin suomalaisilla, maapallolla olisi niitä yli puoli miljardia. Todellinen lukumäärä on kuitenkin vain parikymmentä miljoonaa.

Johtavat mökkimaat väkilukuun suhteutettuna löytyvät läheltä. Ruotsissa mökkejä on noin 650 000 ja Norjassa 450 000. Norjan mökkitiheys on henkeä kohti jonkin verran Suomea suurempi – ja samalla maailmanennätys. Jäämme siis hopeasijalle. Tanskan mökkiluku, 220 000, tuntuu maan pinta-alan nähden huikkeen suurelta, mutta väkilukuun suhteutettuna se on alle puolet suomalaisesta.

Amerikkalaisilla on runsaat neljä miljoonaa loma-asuntoa. Väkilukuun nähden tappio Suomelle on selvä, lähes kuusinkertainen. Osavaltioiden välillä mökkitiheys vaihtelee suuresti. Illinoisin väkiluku on noin 13 miljoonaa, mutta loma-asuntoja on vain 30 000. Kansain-

ja Ohion asukkaat viihtyvät myös hyvin ykkösasunnoissaan. Yksikään osavaltio ei yllä suomalaisen mökkitiheyteen; melko lähelle pääsevät kuitenkin Maine ja Vermont.

Kansainvälinen tutkimus paljastaa, että mökkeilyn tavoissa ja käytännöissä on eri maissa paljon samanlaisia piirteitä. Mökki järven rannalla on ihanne niin Ruotsissa, Kanadassa kuin monissa Yhdysvaltain osavaltioissa.

Esimerkiksi Michiganin osavaltiossa on 230 000 loma-asuntoa, joista 80 % on järven rannalla. Talviasuttavia on Michiganin mökeistä yli puolet. Talvi on siellä ankarampi mutta selvästi lyhyempi kuin Suomessa.

Michiganilainen oleskelee mökillään lähes 90 päivää vuodessa. Mökkeilijöistä peräti puolet on yli 60-vuotiaita. Kukkarokin on paksuhko; mökinomistajat käyttävät mökin kohenteluun ja kunnostamiseen neljä kertaa enemmän rahaa kuin Suomessa.

Verkkojen laskeminenkin on joillekin mökkiläisille motorisoitu harraste – kesällä mennään peräprutkulla, talvella moottorikelkalla.

Kolin kansallispuisto perustettiin vuonna 1991. Pielisen pinnasta yli 250 metriä kohoava vuori oli jo 1800-luvun lopulla suosittu matkailukohde. Onko sieltä avautuva näkymä Suomen kaunein maisema?

Saaristo- ja vesistöluonto työllistää ja virkistää

ANTERO AALTONEN

Olhavanvuori Repoveden kansallispuistossa on Suomen suosituin kiipeilykallio. Vuori kohoaa lammen pinnasta lähes 50 metriä.

Suomessa ei ole yhtään kansallispuistoa, jossa ei olisi vettä ja saariakin. Osa puistoista on perustettu nimenomaan vaalimaan saaristo- ja vesistöluontoa. Kymmenen saarisimpaan puistoon kuuluu kaikkiaan yli 3000 saarta ja luotoa sekä runsaasti vesialueita.

Myös monet suojelu-, retkeily- ja virkistysalueet ovat saaristo- ja vesistökuuntien tärkeitä infrastruktuureja. Näiden alueiden ja kansallispuistojen laskettiin työllistäneen vuonna 2013 yhteensä 2 300 henkilöä. Niiden kokonaistulovaikutus oli noin 180 miljoonaa euroa ja kävijämäärä 3,4 miljoonaa.

Monimuotoista järviluontoa

Saimaan Haukivedellä sijaitseva **Linnansaaren kansallispuisto** perustettiin vuonna 1956. Sen alue on noin 40 kilometriä pitkä ja 10 kilometriä leveä.

Yli hehtaarin kokoisia saaria kansallispuistossa on runsaat 130 ja pienempiä satamäärin, mutta avoimet selkävedet ovat silti hallitsevia. Puiston suojissa elää yli viisikymmentä saimaannorppaa, lisäksi alueella pesii Suomen tiheimpiin kuuluva kalasääskikanta.

Pääsaarella, Linnansaaressa voi tutustua perinnetähtäin hoitoon, kunnostettuun torppaan ja kasvenpoltoon, siellä on myös useita luontoon merkittäviä retkeilypolkuja. Veneläijöitä varten puistossa on 20 rantautumispaikkaa. Talvisin puiston läpi kulkee retkiluistelurata, jonka pituus on 30 kilometriä.

JARI KOSKINEN

Nuoksion kansallispuisto

sijaitsee vain kolmenkymmenen kilometrin päässä Helsingin keskustasta. Puiston erämainen tunnelma on helposti kenen tahansa pääkaupungissa vierailijan saavutettavissa.

Linnansaaren kansallispuiston vuotuinen kävijämäärä on runsaat 30 000 ja työllisyysvaikutus 33 henkilötyövuotta. Puistoon on venekuljetus kesäisin Savonlinnan saaristo-osasta Oravista ja Rantasalmelta. Tietoa puistosta antavat luontokeskus Oskari Rantasalmella ja Nestori Savonlinnassa.

Toinen Saimaan saaripuisto, **Kolovesi** perustettiin vuonna 1990. Vaikka saarten lukumäärä on vain neljäkymmentä, mukana on kaksi kansallispuistojemme suurinta saarta, Vaajasalo (1 210 ha) ja Mäntysalo (740 ha). Puistoa luonnehtivat vuonomaiset, pitkänkapeat lahdet, jotka tunkeutuvat syvälle pääsaarten sisäosiin. Jylhimmät graniittikalliot kohoavat liki pystysuoraan jopa neljäkymmenen metrin korkeuteen ja uppoavat saman verran veden alle. Kalalajistoon kuuluvat yleisinä muikku, kuore, ahven, made, siika ja säynävä. Harvinaisempia lajeja ovat järvitaimen, nierä sekä härkäsimppu, joka on kyhmyinen ja piikkinen jääkauden reliktikala.

Koloveden kävijämäärä on vajaat 10 000, työllisyysvaikutus 9 henkilötyövuotta. Puistosta saa tietoa kesäisin luontotuvailta Enonkosken keskustasta. Enonkosken ohella puisto ulottuu Savonlinnan ja Heinäveden alueelle.

Vuonna 1993 perustettu **Päijänteen kansallispuisto** käsittää viitisenkymmentä rakentamatonta saarta ja luotoa sekä osia asutuista saarista. Puiston sydän on Kelvene, kahdeksan kilometrin pituinen ja 50–800 metrin levyinen harjusaari. Sen erikoisuuksia ovat pitkät hiekkarannat ja suojaiset laguunit. Harjun rinteiden terassit ja kivikkoiset rantavallit kertovat muinaisista vedenkorkeuksista.

Tämän puiston kävijämäärä on noin 15 000 ja työllisyysvaikutus 9 henkilötyövuotta. Kesäisin on kuljetus Padasjoen venesatamasta ja Asikkalan Vääksystä. Tietoa puistosta saa Päijänne-talosta Asikkalassa.

Tuorein tulokas järvi- ja saaripuistojen joukossa on vuonna 2014 perustettu **Etelä-Konnevesi**. Se käsittää tämän järven ranta-alueita ja saaria noin 1500 hehtaarin laajuudelta. Konnevesi on Rautalammin reitin keskusjärvi, jonka vesi on erittäin kirkasta. Rannat ovat jyrkät ja kallioiset. Kalajanvuori järven itäpuolella kohoaa 211 metrin korkeuteen. Vaikka maisemat ovat yleisilmeeltään karuja, alueella on kuitenkin myös reheviä lehtoja ja lehmusmetsiköitä.

Kolin kansallispuisto sijaitsee pääosin Lieksan saaristo-osassa. Ukko-Koliilta, 347 metrin korkeudesta, avautuu Suomen tunnetuin kansallismaisema Pieliselle. Kansallispuistoon kuuluu myös suurehko Herajärvi.

Luontokeskus Ukko esittelee Kolin geologiaa, kasvistoa ja eläimistöä. Kolin ja Lieksan välillä on kesäisin maan sisävesien ainut autolauttayhteys. Talvisin Pielsken yli johtaa Suomen pisin virallinen jäätie. Kesäisin puistossa työskentelee myös lammaspaimenia ja kullottajia. Kävijämäärä on noin 140 000, työllisyysvaikutus 77 henkilötyövuotta.

Saaristo-osakunta Espoon järvi-alueella sijaitseva **Nuukion kansallispuisto** on saanut lyhyessä ajassa jättisuosion. Kävijöitä on 270 000, työllisyysvaikutus 16 henkilötyövuotta. Kansallispuisto käsittää 80 pientä järveä ja lampea. Puistoon pääsee Espoon ja Helsingin keskustoista myös yleisillä bussivuoroilla. Suomen luontokeskus Haltia antaa tietoa Nuukion ohella myös muista maamme kansallispuistoista. Puistossa käy myös runsaasti ulkomaalaisia retkeilijöitä.

JUHA TASKINEN

Saimaannorppa on Suomen luonnonsuojelun ikoni. Linnansaaren ja Koloveden kansallispuistot ovat tämän erittäin uhanalaiseksi luokitellun lajin asuma-alueita. Ilmastonmuutos on saimaannorpalle uhka; jos lunta on vähän, emo ei pysty rakentamaan pesää lumikinokseen. Avojäällä kuutti voi helposti menehtyä.

JARI KOSTET

Metsähallituksen luontopalvelut ylläpitää monenlaisia taukopaikkarakenteita. Joka neljäs suomalainen harrastaa vähintään 10 kilometrin patikkaretkiä ja joka kymmenes käy yön yli kestäville vaelluksilla.

Merelliset kansallispuistot

Meripuistoista vanhin on vuonna 1982 perustettu **Itäisen Suomenlahden kansallispuisto**. Se sijaitsee Kotkan, Haminan ja Virolahden alueella. Puiston 20 metsäisellä saarella ja parillasadalla luodolla on pinta-alaa yhteensä 800 hehtaaria. Suurin saari on Ulko-Tammio. Puisto on hylkeiden tärkeä lisääntymisalue, myös avomerilintuja on runsaasti. Luontoarvojen ohella puistossa on sotahistoriallisia muistomerkkejä kuten linnoitus, torpedoveneasema ja miehistöluola.

Tämän kansallispuiston tuntumassa sijaitsevat Kaunissaaren, Haapasaaren ja Tammion saaristolaiskylät. Puiston kävijämäärä on runsaat 15 000 ja työllisyysvaikutus 8 henkilötyövuotta. Tietoa saa Kotkan Maretariumista sekä Haapasaaren ja Kaunissaaren luontotuvilta. Näihin saariin on ympärivuotinen yhteysalusliikenne.

Vuonna 1989 perustettu **Tammisaaren saariston kansallispuisto** käsittää noin 52 000 hehtaarin laajuisen merialueen, jolla on lähes viisisataa saarta ja luotoa. Suurin saari Älgö (700 ha) on alaltaan meripuistojen laajin. Puisto ulottuu sisäsaaristosta ulkomerivyöhykkeelle, mistä seuraa myös eliölajiston perusteellinen muuttuminen. Lukuisat merestä erilleen kuroutuneet glojät ja kuroutumassa olevat fladat ovat linnustolle tärkeitä pesimä- ja levähdysalueita.

Puiston kävijämäärä on runsaat 50 000 ja työllisyysvaikutus 39 henkilötyövuotta. Tunnetuin kohde on Rödjanin entinen kalastajatila ja luontotupa sekä Jussarön linnakesaari, joihin on kesäisin kuljetus Raaseporista. Tammisaaren keskustassa vanhassa suola-varastossa sijaitseva luontokeskus palvelee puistossa kävijöitä.

Saaristomeren kansallispuisto sijaitsee ulkosaaristossa Kemiönsaaren ja Paraisten kuntien alueilla. Alueeseen kuuluu noin tuhat saarta ja luotoa. Vedenpäällistä maisemaa luonnehtivat matalapuustoiset ulkosaaret, rehevät sisäsaaret, silokalliot sekä lukuisat sora- ja kivikkosaaret (Jurmo, Sandskär, Sandö), jotka kuuluvat kolmanteen Salpausselkään. Vedenalainen

maisema on jylhä; se käsittää selkeitä vajoama- ja murroslinjoja sekä Gullkronan vajoamalaakson.

Luonto on biodiversiteetiltään rikkainta Suomessa. Noin kymmenesosa puiston maa-alasta hoidetaan vanhojen laidunmaiden ja lehtoniittyjen säilyttämiseksi. Puisto ja sen lähialueet muodostavat Unescon verkkoon kuuluvan Saaristomeren biosfäärialueen, jolla asuu vakituisesti 1200 henkeä. Suomessa tällaisia biosfäärialueita on vain kaksi, toinen on Patvinsuo Pohjois-Karjalassa.

Saaristomeren kansallispuiston kävijämäärä on noin 50 000 ja työllisyysvaikutus 48 henkilötyövuotta. Puistoon pääsee alus- tai venekuljetuksin Kasnäsiitä ja Rosala-Hiittisistä sekä Nauvosta, Korppoosta, Houtskarista ja Iniöstä. Saaristomeren luontokeskus Sinisimpukka ja Saaristokeskus Korpoström kertovat näyttelyin ja tietopaketein alueesta.

Selkämeren kansallispuisto (41 000 kävijää, 20 htv) sijaitsee Eurajoen, Kustavin, Luvian, Merikarvian, Porin, Pyhärännän, Rauman ja Uudenkaupungin ul-

Luontokeskukset ovat monipuolisia käyntikohteita, joiden näyttelyt ja AV-esitykset tuovat maamme luontoa havainnollisesti esille. Suomen luontokeskus Haltia avattiin Nuuksion kansallispuiston läheisyydessä Espoossa vuonna 2013.

Lintuharrastus kuuluu monissa maissa nopeimmin kasvaviin luontomatkailemisen muotoihin. Euroopassa arvioidaan olevan noin 25 miljoonaa lintuharrastajaa.

kosaaristoissa. Puiston alueesta 98 % on veden alla. Puistossa sijaitsee kolme majakkaa, Isokari, Kylmäpihlaja ja Säppi. Tietoja antaa Porissa sijaitseva Luontotalo Arkki.

Kemin ja Tornion edustalla sijaitsevassa **Perämeren kansallispuistossa** (9 000 kävijää, 2 htv) on nelisenkymmentä saarta ja luotoa. Niistä useimmat esiintyvät laajojen ulapoiden erottamina ryhminä, joilla voi tutustua maankohoamisen luomaan alati muuttuvaan meriluontoon sekä perinteisen kalastuselinkeinon synnyttämiin tukikohtiin ja maisemiin. Ruotsin puolella sijaitsee Haaparannan saariston kansallispuisto.

Muita kohteita

Unescon ainoa suomalainen luonnonperintökohde, **Merenkurkun saaristo** (340 000 kävijää, 250 htv) sijaitsee Mustasaaren, Maalahden, Vöyrin, Vaasan ja Korsnäsin alueella. Saaria on 6 500, korkeinkin kohoaa vain parikymmentä metriä merenpinnan yläpuolella. Erityisen vaikuttavia ovat mannerjään muovaamat pyykkilautamoreenikentät. Maankohoaminen on hyvin voimakasta; uusia saaria nousee, merenlahdet muut-

tuvat järviksi ja veneväylät mataloituvat. Nämä muutokset ovat selvästi havaittavissa jo yhden ihmispolven aikana.

Suurimpiin Merenkurkun saariin on silta- tai losiysteys. Kesäisin järjestetään kaupallisia vesikuljetuksia. Tietoa maailmaperintökohteesta antavat Merten talo Mustasaassa, Mikkelinsaarten luontoasema Vöyrin saaristossa, Mässkärin luontoasema Pietarsaaren saaristossa sekä Terranova Vaasassa.

Valtion vesistörikkaista retkeilyalueista merkittävä on muun muassa Lieksassa sijaitseva **Ruunaan retkeilyalue** (85 000 kävijää, 56 htv). Retkeilyalueen läpi virtaa Lieksanjoki, jonka kuuden kosken putouskorkeus on yhteensä 16 metriä. Näissä lasketellaan koskiveneillä, kumiveneillä ja kanooteilla. Patikoijia palvelee 12 hirsilaavua ja 20 vuokramökkiä. Myös liikuntarajotteiset retkeilijät on huomioitu.

Saaristo-osakunta Vaalassa sijaitsevan **Oulujärven retkeilyalueen** (38 000 kävijää, 16 htv) keskuspaikka on Manamansalon saari. Opastusta annetaan leirintäalueella, joka on erityisesti karavaanarien suosiossa.

Elämä saapuu saareen

Suomen merialueiden saaret ovat tutkijalle paratiisi. Saaret ovat nuoria, jatkuvasti kasvavia ja muuttuvia. Maankohoaminen nostaa yhä uusia saaria esiin merestä. Avomeren äärelle syntyvä luoto pysyy usein noin kolme vuosisataa lähes kasvipeitteettömänä. Sitten se on kohonnut niin korkealle, että muutamat kallionrakoihin kiinnittyneet heinät, vihvilät, luikat ja ruohot löytävät elinpaikan.

Saaren korkeuden kasvaessa kasautuvat aaltojen tuomat levät rakoihin ja painanteisiin. Tihenevä juuristokerros sitoo multaantuvaa ainesta alleen. Näin syntyy pienoisniitty, jolla kukkivat esimerkiksi merisaunio, ruoholaukka tai keltamaksaruoho. Kosteissa painanteissa on usein rantakukkaa, mesiangervoa ja rantalampia. Painanteet voivat myös soistua ja niiden sammalpeitteestä kohoaa variksenmarja, juolukka, kurjenjalka tai jopa suomuurain. Ensimmäisiä tulokaspuita ovat maanmyötäisesti kasvavat katajat. Niitä seuraavat pihlaja ja mutkarunkoiset männyt. Kuusi piiloutuu painanteisiin laajoina mattoina.

Eläinkunnan edustajista saapuvat ensin hyönteiset, eivät suinkaan vapaaehtoisesti, vaan tuulen kuljettamina. Suoja-, ravinto- ja lisääntymispaikkojen enentyessä hyönteislajisto monipuolistuu. Melko varhain tulevat myös suuremmat siivekkäät, linnut. Lokit, vesilinnut ja kahlaajat lannoittavat luotoja tehokkaasti. Suurin osa saariston linnuista on paikalla vain kesäaikana. Valkoposkihanhen, merikotkan ja merimetson pesimäkannat ovat voimistuneet selvästi tällä vuosituhanella, monien mielestä jopa liikaa. Haahka ja selkälokki ovat sen sijaan taantuneet ympäristöpainneiden takia. Pesimälintuja suuremman kävijäjoukon saaristossa muodostavat arktisille alueille kiiruhtavat läpimuuttajat, joita voi nähdä parhaina toukokuun päivinä jopa tuhatpäisinä parvina. Suomenlahdella saatetaan ynnätä jopa satoja tuhansia alleja ja mustalintuja illassa. Myös valkoposki- ja sepelhanhen parhaat päiväluemat kipuavat viisinumeroisiksi.

Nisäkkäistä saarenvaltaajiin kuuluvat myyrät, jotka voivat ajoittain hävittää nuoren saaren kasvipeitteen lähes olemattomiin. Monille eliölajeille saari on muutoinkin ankara ympäristö. Lisääntyminen on vaikeaa, myrskyt ja jäät tuhoavat elinympäristöjä. Selvitä voi vain sitkeydellä – ja hyvällä tuurilla. Toisaalta suurim-

SEPPÖ KERÄNEN

Merikotka oli häviämässä Suomesta 1970-luvulla. Nyt poikasia voi syntyä jo lähes viisisataa vuodessa. Pesimäalueetkin ovat levittäytymässä rannikolta sisämaahan.

mat eläimet kuten hirvi viihtyvät hyvin sekä sisä- että merisaariston suurilla metsäisillä saarilla vetäen joskus puoleensa saaristohenkisiä karhujakin.

Mitä suuremmaksi saari kasvaa, sitä runsaammaksi tulee eliölajien määrä ja lajien geenikirjo. Pienissä saarissa on usein vain kymmenkunta putkilokasvilajia, keskikokoisissa ehkä viisikymmentä, suurehkoissa jo toistasataa.

Kotoperäisiä eli endeemisiä lajeja ei Suomen merialueiden saariin ole ehtinyt syntyä, vaikka tällaiset lajit ovat monille maailman saarille tyypillisiä. Meidän saartemme vaellus ulkoluojoista sisäsaariston syyliin ja lopulta kiinni mantereeseen on lajien synnyn kannalta liian nopeaa. Tiettyä mikrolajitutumista on kuitenkin tapahtunut; merensaarissamme kasvaa nelisenkymmentä putkilokasvivotua, joilla on sisämaan kantala-jeista selvästi poikkeavia piirteitä.

Eräät näistä alalajeista mainostavat kotiseutuaan jo nimissään: saaristokeltamaite, perämerenmaruna, pohjanlahdenlauha, suomenlahden nurmikohokki.

Vedenalainen Suomi

Suomi-nimisen valtion hallussa on maapallon pinnasta 423 000 neliökilometrin kokoinen alue. Siitä yli neljännes, noin 28 %, on vettä. Merialueiden pinta-ala on talousvyöhyke mukaan lukien 84 900 km², sisävesien 34 000 km². Tämä vedenalainen Suomi on reilusti isompi kuin kolmetoista pienintä maakuntaamme yhteensä.

Tieto vedenalaisesta Suomesta on viime vuosina merkittävästi lisääntynyt. Tähän on erityisesti vaikuttanut VELMU, vedenalaisen meriluonnon monimuotoisuuden inventointiohjelma. Myös sisävesiemme pinnanalainen maailma on tullut tutkijoille tutummaksi.

Syvänteitä, kumpuja, hiviikoita, hiekkakenttiä

Ikivanhan kallioperämme rikkonaisuus näkyy merenpohjan kohoumien ja painanteiden kirjona erityisesti Suomenlahdella ja Saaristomerellä. Mereen jatkuvat Salpausselät ja ruhjevyöhykkeiden kanjonit lisäävät pohjan vaihtelevuutta. Saaria kohoa tästä mosaiikista tuhatpäisinä parvina.

Selkämerellä ikivanha kallio on saanut peitteekseen sedimenttikiviä, jotka tasoittavat merenpohjaa etenkin ulappa-alueilla. Selkämeren keskisyvyys on runsaat 60 metriä. Syvin kohta on peräti 293 metriä, se sijaitsee Ruotsin puolella.

Merenkurkussa veden syvyys on pääosin alle 25 metriä. Pohjaa peittävät lohkaraiset moreenimuodostumat, jotka runsaslukuisina työntyvät myös pinnan yläpuolelle. Sisäsaaristossa on maata enemmän kuin vettä, vedenvaihto ulkomerelle on heikkoa.

Perämeren rannikolla meri syvenee hitaasti, saaret ovat matalia ja etäällä toisistaan. Ulkosaaristo on paljolti moreenia, lohkaraita, kiviä ja soraa. Pohjassa on laajoja hiekkakenttiä, jotka paikoin ylenevät koko ajan muotoutuviksi saariksi.

Monimuotoinen, uhattu meriluonto

Itämeren ekosysteemiin kuuluu meri- ja murtovesieliöitä sekä makean veden lajeja. Osa lajeista, kuten rakkolevä, eräät vesikasvit ja sinisimpu-

Meriluonnon monimuotoisuuden säilyttäminen on tärkeää sekä pinnan ala- että yläpuolella. Terve vedenalainen ekosysteemi parantaa virkistyskäyttöarvoa ja luo hyvät edellytykset saaristoalueiden elinkeinojen kehitykselle.

Merirokko on kuorruttanut polkupyörän, joka on lojunut ainakin pari vuotta Vuosaaren rantavedessä. Tämä siimajalkainen äyriäinen saapui Itämerelle jo 1800-luvun alkupuoliskolla. Sen levinneisyyden pohjoisraja on nykyään Merenkurkussa.

kat, muodostavat avainlajien yhteisöjä, joista koko muu eliöyhteisö on riippuvainen. Yhdenkin avainlajin merkittävä väheneminen voi vaikuttaa koko ekosysteemiin.

Yksityiskohtaisia tutkimuksia on tehty esimerkiksi Inkoon saaristossa läntisellä Suomenlahdella. Pohjan alueesta 37 % oli kalliota, 22 % moreenia ja 17 % liejusavikoita. Sinisimpukka ja merirokko peittivät lähes kaikki kovat pinnat aina 20 metrin syvyydelle asti. Matalimmilla alueilla esiintyi muun muassa haarukkalevää ja meriahdinpartaa, rakkoleviä oli vain muutama huonokuntoinen yksilö.

Vedenalaisen luonnon monimuotoisuudelle on monia uhkia. Rehevöityminen, haitalliset aineet ja ilmastonmuutos vaikuttavat ekosysteemiin. Liikalastus sekä vieraslajit voivat muuttaa ravintoverkon rakennetta. Rantojen, satamien ja tuulipuistojen rakentaminen, soranotto ja ruoppaukset aiheuttavat peruuttamattomia muutoksia. Myös laivaliikenne, veneily ja merialueiden virkistyskäyttö voivat kuormittaa meriluontoa.

Järvien pohjia on jo kauan koluttu

Ensimmäinen sisävesien syvyyskartta laadittiin Tampereen Pyhäjärvelle vuonna 1856. Runoilija, maantieteilijä Aaro Hellaakoski julkaisi melko tarkan syvyyskartan Saimaasta vuonna 1920. Mittaustyö oli kuitenkin pitkään hidasta ja luotauspisteiden sijoittaminen kartalle epätarkkaa.

Suomessa on kuusi järveä, joiden suurin syvyys ylittää 80 metriä. Ne ovat Päijänne (95 m), Inari (92 m), Suvasvesi (90 m), Saimaa (86 m), Toisvesi ja Lammin Pääjärvi (85 m). Sukeltajien mukaan Päijänteen Ristiselällä on pikkuinen potero, jossa vettä on jopa 104 metriä. Olisipa hienoa, jos meillä olisi yksi yli satametrinen järvi!

Syvänteiden pohjaan kerrostuu jatkuvasti liejua. Se koostuu järven valuma-alueelta kulkeutuneesta aineksesta sekä järven eliöiden jäänteistä. Niistä osa säilyy muuttumattomina tuhansia vuosia. Niinpä eliöjäänteiden mukana järven pohjalle tallentuu historian kirja, jossa kunkin vuoden tapahtumat on kirjoitettu ohueen liejulehteen.

Pellavan ja muiden kuitukasvien liotus oli varhaisin vesien rehevöittäjä, mutta suurissa järvissä sen merkitys jäi mitättömäksi. Järvenlasakuista Saimaa on taltioinut muun muassa Höytiäisen purkaustulvan vuonna 1859. Visussa tallessa on myös Tsernobylin ydinonnettomuuden cesiumpiikki vuodelta 1986.

Kirkkaita ja sameita vesiä

Näkösyvyyttä on mitattu vuosikymmenten ajan Suomen järvissä ja rannikkovesissä. Se riippuu etenkin veden sisältämän humuksen, saviaineksen ja levien määrästä. Parhaimmillaan näkösyvyys voi olla jopa toistakymmentä metriä, mutta jo 2,5 metriä riittää antamaan vedelle luokituksen erinomainen. Sameissa ja humuksen värjäämissä vesissä näkösyvyys voi olla jopa alle puoli metriä.

Suurimmassa osassa Itämeren näkösyvyys pienentyi selvästi viime vuosisadan aikana. Suomen rannikkovesissä se pieneni tyypillisesti 8-9 metristä 4-5 metriin. Suomenlahdella tämä negatiivinen kehitys näyttäisi pysähtyneen, mutta Selkämerellä ja Perämerellä se jatkuu. Keskeisenä syynä on todennäköisesti jokiveden mukana tuleva kuormitus, joka osittain johtuu ihmisen toiminnasta.

Maamme sisävedet ovat usein luontaisesti humuksen kellanruskeiksi värjäämiä. Myös suuri rautapitoisuus voi joskus aiheuttaa veteen tämän värisävyn. Näkösyvyys vaihtelee järvissä eri vuodenaikoina; se on yleensä pienin runsaimman levätuotannon ja sameiden valumavesien esiintymisen aikaan.

Suomen 50 suurimmasta järvestä kaksi kolmasosaa on sellaisia, joissa näkösyvyys on välillä 1,5-3 metriä. Yli viiteen metriin yltävät tässä joukossa Inari, Suontee, Kiteen Pyhäjärvi, Puruvesi ja Juojärvi. Eräät pienehköt järvet ovat selvästi näitä kirkkaampia, esimerkiksi Valkiajärvi Kiteellä, Sonnanen Heinolassa ja Simijärvi Raaseporissa.

Jokihelmisimpukka eli raakku (*Margaritifera margaritifera*) voi kasvaa noin 15 sentin pituiseksi. Se on erittäin uhanalainen laji, Suomessa se rauhoitettiin ensimmäisenä selkärangattomana vuonna 1955. Raakku voi elää lähes 200-vuotiaaksi.

KUSTAVIN KIRJAILIJSUYHDISTYS

Artesaani Toive Lehtinen esittelee kehräämistä Kustavin saaristomaisemassa. Kädentaidot sisältyvät Volter Kivelle omistetun Kustavin kirjallisuusviikon ohjelmaan, samoin teatteriryhmien esitykset, konsertit ja Kilpi-purjehdus. Pääpaino on kuitenkin kirjallisuusaiheisissa luennoissa.

Kirjailijoiden saaria

*”Paista päivä, suuri päivä,
paista suurta sunnuntaita
saarelle suven ijäisen.”*

Ahosaari on yksi Kukkian neljästä sadasta saaresta, vajaan hehtaarin kokoinen. Kukkian suurimpaan saareen, Evinsaloon, on puolisen kilometriä, mantereelle vajaa kilometri.

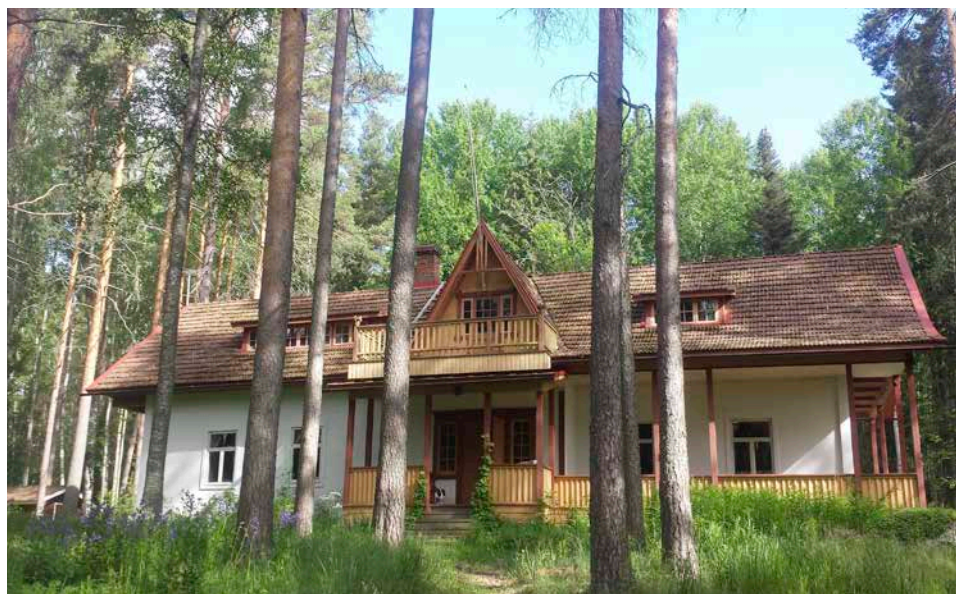
Saaret ja saarelaiset esiintyvät monen suomalaisen kirjailijan teoksissa. Useat kirjailijat ovat myös itse asuneet tai lomailleet saarissa. Vaikka Väinö Linna ei ollut saarikirjailija, häntäkin saaret viehättivät, koska hän kirjoitti: ”Järveen sijoitin saaria, joita Kortejärnessä ei ole, mutta minusta ne kaunistivat maisemaa, joten koetin sitä niillä hieman parannella.”

Vaikka Pohjantähden keskeisin maisema on suo, järvikin pilkahtaa teossarjassa esiin toistakymmentä kertaa. Tuon järven esikuvana oli Urjalan Kortejärvi.

Eino Leino saapui Kukkiolle kesävieraaksi heinäkuussa 1914. Sulo ja Hella Wuolijolla oli huvila Ahosaassa. Leino käänsi Dantea ja kirjoitti Elämän koreus -runokokoelman. Siihen sisältyi runon *Paista päivä!* ohella myös *Pilvinen päivä*. Molempia oli Eino Leinon omassa elämässä – Ahosaassa oli myös tarkoitus levätä ja irrottautua Helsingin kiihkeästä seuraelämästä.

Otto Manninen, Puulan runoilija

Rämiäinen on yli 200 hehtaarin laajuinen saari Puulavedellä, aavan Simpiänselän lounaislaidalla. Syvä lahti työntyy saaren sisään, siellä on myös lampi ja useita kallioisia mäkiä. Tällaisen mäen, Kotavuoren kainaloon, rakennuttivat Otto Manninen ja Anni Swan kesäpaikan 1910-luvun alussa. Manniselle Puula oli kotiseutua, hän oli kotoisin Kangasniemen Hokankylästä.

Kirjailijapariskunta Otto Manninen ja Anni Swan rakennuttivat kesäkotinsa Rämiäisen saareen Puulavedellä.

Anni-nuorikko tuli saareen ensimmäisen kerran heinäkuussa 1905: ”...Rämiäisiin. Huh, mikä ruma nimi! Mutta sitä vehmaampi, viehättävämpi oli saari, jonka rantaan soudimme.”

Kesällä 1905 ilmestyi myös Mannisen ensimmäinen runokokoelma. Hän hioi runojaan perusteellisesti ja jätti lopulta paljon sanomatta. Laajimman kirjailijatyönsä Manninen teki suomentajana, hän käänsi muun muassa Homerosta, Goethea ja Molièreä.

Myös Eino Leinon tunnetun *Nocturnen* synty liittyy Puulan maisemiin, ei kuitenkaan Rämiäisen saareen. Leino nautti monena kesänä Mannisen perheen vieraanvaraisuudesta Oton kotitalossa. Vinttihuoneen ikkunasta pilkisti Puula. *Nocturnen* öiset tunnelmat näkivät päivänvalon kesällä 1903.

Meri jäljet lyö luotoon

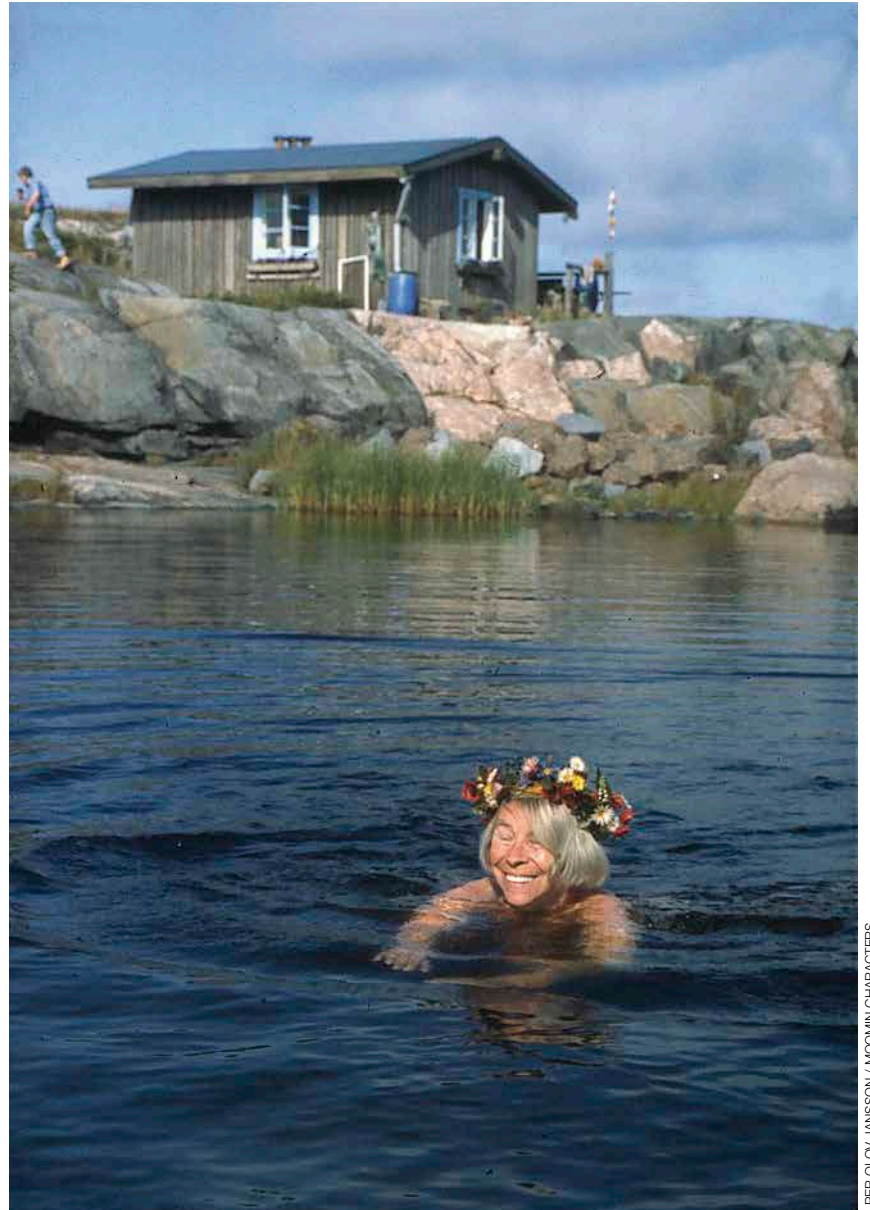
Merensaaristoamme ja sen elämää on kuvattu lukuisissa kaunokirjallisissa teoksissa. Useimmat varhaiset kirjoittajat elivät työnsä takia itse saaristossa. Tällainen oli esimerkiksi Elis Selin, joka toimi pappina Hiittisissä. Hänen teoksissaan meri on paljolti vapauden, toiminnan ja rohkeuden symboli, mutta myös arjen koettelemukset nousevat esille.

Yksittäisistä vuosikymmenistä voidaan saaristokirjallisuudessa nostaa esiin 1970-luku. Liekö sattumaa, että juuri tuolla vuosikymmenellä rakennemuutos oli voimakkaana käynnissä saaristossa. Vuonna 1974 ilmestyi Benedict Zilliacuksen *Utöar* (suom. *Ulkosaaristossa*). Siinä kiertään veneellä Saaristomerta ja kerrotaan asukkaiden elämästä. Kirjassa on Henrik Tikkasen piirroskuvitus.

Samana vuonna suomennettiin ahvenanmaalaisen Anni Blomqvistin teos *Tie Myrskyluodolle*. Ruotsiksi se oli ilmestynyt vuonna 1968. Viisiosainen Myrskyluoto-sarja sijoittuu 1800-luvulle ja on saaristolaisyttö Maijan kehityskertomus.

Toinen ahvenanmaalainen kirjailija, Ulla-Leena Lundberg, julkaisi vuonna 1976 kotiseuturaporttaasin *Kökar*. Lundbergin tuotanto on sijoittunut eri puolille maailmaa, mutta useita kertoja hän on palannut saaristoaiheisiin. Näin kävi myös vuonna 2012, jolloin hänen teoksensa *Jää* voitti Finlandia-palkinnon.

Kansainvälisesti tunnetuin suomalainen saarikirjailija on Tove Jansson. Hän tutustui omakohtaisesti saaristolaiselämään lähes kaikkina lapsuu-

PEER OLOV JANSSON / MOOMIN CHARACTERS

den ja nuoruuden kesinä. Äidin suvulla oli huvila Tukholman saaristossa, eniten lomailtiin kuitenkin vuokramökillä Suur-Pellingissä. Siellä Tove piirsi ensimmäisen muumihahmon ulkokuussin oveen. Syynä oli riita Lasse-veljen kanssa; sen tähden piirros esitti ”ruminta mahdollista olentoa”.

Myöhemmin Tove Janssonille tuli tutuksi etenkin Klovharun saari Pellingissä, Porvoon edustalla.

Valtaosa merensaaristomme kuvaajista on kirjoittanut ruotsiksi. Tunnetuin poikkeus lienee Volter Kilpi, jonka *Alastalon salissa* ilmestyi vuonna 1933. Tässä tajunnanvirtatekniikalla kirjoitetussa teoksessa on yli 900 sivua, tapahtuma-aika on vain kuusi tuntia. Teos sisältyy kolmiosaiseen Kustaviin sijoittuvaan saaristolaisarjaan, jonka muut osat ovat novellikokoelma *Pitäjän pienempiä* ja romaani *Kirkolle*.

Tove Jansson vietti liki 30 kesää Klovharun saarella Pellingissä, Porvoon edustalla.

Ahvenanmaan kesäpäivät on rannikkokulttuuritapahtuma, jonka kävijämäärä lähentelee maakunnan väkilukua.

Saariennätyksiä

Suurin meren saari: Ahvenanmanner (685 km²)

Suurin järven saari: Soisalo (1 638 km²). Se on maailman toiseksi suurin järven saari, edellä on vain Huron-järvessä sijaitseva Manitoulin Island (2 766 km²).

Suurin joen saari: Kiettare Kokemäenjoessa (18 km²)

Läntisin saari: Märket (Hammarland), 19° 08' 02". Se on samalla Suomen läntisin kohta.

Itäisin saari: Nimetön saari Ilomantsin Virmajärvessä, 31° 35' 20". Se on samalla Suomen itäisin kohta.

Eteläisin saari: Bogskär (Kökar), 59° 30' 10". Se on samalla Suomen eteläisin kohta.

Pohjoisin saari: Nimetön saari Tenojoessa Nuorgamista länteen, 70° 04' 06". Se on vain 2,5 km etelämpänä kuin Suomen pohjoisin kohta.

Korkeimmalla sijaitseva saari: Yksi pikku saari löytyy jopa yli kilometrin korkeudesta. Se sijaitsee Käsivarren tuntureilla Urtasjoen latvoilla lammessa, jonka korkeus on 1025 metriä merenpinnasta.

Suurin järvi saarella: Partalansaaren Kulkemus, ala 583 ha. Kulkemuksessa on liki parikymmentä saarta, joista suurin on Ukonsaari (12 ha).

Suurin saari järven saarella: Soisalon Saamaisjärvessä on 76 hehtaarin laajuinen saari, nimeltään Halolansaari. Siellä ei ole järviä eikä niitä tiettävästi ole muissakaan saarten järvien saarissa.

Suurin joki saarella: Soisalon Vaahtovanjoen vesistö on 118 km² laajuinen. Sen alueella on 45 järveä, joissa on noin 50 saarta. Koko Soisalossa on yli 700 järveä ja niissä parisataa saarta.

Korkeimmalle kohoava saari: Inarin suurimman saaren Mahlatin korkein kohta, Vuoriainen, kohoaa 136 metrin korkeuteen järven pinnasta. Pielisen suurin saari, Paalasmaa, häviää viisi metriä ja Päijänteen Judinsalo yhdeksän. Ahvenanmantereen korkein koh-

Märket on pieni majakastaan tunnettu luoto keskellä Ahvenanmeren pohjoisosaa. Luoto on mitoiltaan noin 350 m × 150 m. Suomen ja Ruotsin raja jakaa sen kahtia.

PERKKA VAISÄNEN / MAJAKKASEURA

HARRI NURMINEN

Suomen järvistä kolmanneksi suurin järvi on Inari (inariinsaameksi Aanaarjärvi). Sen pinta-ala on 1 084 neliökilometriä, ja siinä on 3 318 saarta. Järvessä on paljon lohikalaa: lohta, taimenta, nierää, harmaanierää, siikaa, muikkua ja harjusta. Suuri osa kalastosta on nykyään istutettua.

ta, Orrdalsklint, on 129 m merenpinnasta ja on siten Suomen kolmanneksi korkein saari.

Itämeren korkein saari on Ruotsissa Höga Kustenin alueella sijaitseva Mjältön, 236 m. Suursaaren Lounatkorkea kohoaa 176 metriin.

Saarisimmat järvet: Jos Suur-Saimaa tulkitaan yhdeksi järveksi, sen saarten lukumäärä on peräti 17 216. Inarissa on 3 318 saarta, Päijänteessä 1886. Suur-Saimaa on maailman runsassaarisin järvi; Yhdysvaltain ja Kanadan rajalla sijaitsevassa Woodsjärvässä on 14 742 saarta. Ruotsin suurimmassa järvessä Vänernissä saaria on 12 285.

Runsasväkisin saari: Ahvenanmanner, 21 600 asukasta. Seuraavat sijat menevät kahdelle Helsingin kaupunkisaarelle: Lauttasaari 19 600, Laajasalo 16 500. Soisalossa on asukkaita noin 10 400, saman verran kuin kaupunkikeskustana olevassa Kotkansaaressa.

Runsasväkisin saari vailla kiinteää tieyhteyttä: Ahvenanmantereen jälkeen tilasto on melko tasainen: Hailuoto 986, Nauvon Storlandet 866 ja Suomenlinna 753.

Suurin asumaton saari: Inarin Mahlatti, 21 km².

ANTERO JÄRVINEN

Kaikki Suomen 'vuoristojärvet' sijaitsevat Käsivarressa. Riimmajärven korkeus merenpinnasta on 677 metriä. Sen rannalla sijaitsee legendaarinen autiotupa, Urtashotelli.

Julkaisija: Saaristoasiain neuvottelukunta, työ- ja elinkeinoministeriö

Teksti: Esko Kuusisto

Ulkoasu: Jyrki Heimonen/Aarnipaja Ky

Paino: Forssa Print, Forssa 2015

Savonlinnan salmissa ovat Suur-Saimaan virtaisimmat vedet. Tämän tiesivät jo Olavinlinnan rakentajat 1400-luvulla. Paikkaa oli helppo puolustaa myös talvella, kun ympäröivät vedet eivät kunnolla jäätyneet.

TAKAKANNEN KUVAT: ANTERO AALTONEN, JARI KOSTIET JA MARKKU SAHJA / LEIKU

www.tem.fi/saaristo • www.tem.fi/skargard • www.tem.fi/island

Saaristoasiain neuvottelukunta, työ- ja elinkeinoministeriö, PL 32, 00023 VALTIONEUVOSTO

